

MEGJELENIK
AUGUSZTUS S SZEPT.
kivételével
MINDEN HÓNAP
15-ÉN.

MAGYAR NYELVŐR.

SZERKESZTI
SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTŐ
KIADÓ-HIVATAL
(P. R. S. T.)
„Hungaria“ vendéglő.
185—186. sz.

I. kötet.

1872. DECEMBER 15.

A. füzet.

AZ IDEGEN SZAVAK JOGOSULTSÁGA.

Múlt cikkemben (Az idegen szavak és a purismus. Nyelvőr IX. füz.) azt bizonyítottam, hogy idegen szavak minden nyelvben nem csak vannak, de voltak is, lesznek is. Okát abban találtuk, hogy a népek szükségkép érintkeznek és ennek következtében, minthogy magukhoz hasonlóan nyelvük se fejlődik egyformán és minden irányban, folyvást kénytelenek egymástól tanúlgatni, kész fogalmakat, kész eszméket kölcsönözgetni és így azokra való elnevezéseket is elfogadni. Minél gyakoriabb, minél szorosabb ez érintkezés, annál több idegen szó hat az illető nép nyelvébe, de annál jobban, annál tökéletesebben fejlődik egyszersmind műveltsége is. És megfordítva minél nagyobb, minél tökéletesebb valamely népnek a műveltsége, annál több idegen szó találkozik nyelvében; következtéskép annál gyakrabban, annál szorosabban kellett más népekkel érintkeznie. Az elzárkozottan élt ázsiai magyar bizonyára műveletlenebb volt az országot világot látott európai magyarnál; és ez is bizonyára műveletlenebb még akkor, mikor még nem ismerte az idegen származású *ekét, kalászt, lajtorját, ráspolyt, czérnát, zsákot, drótot, pléhet, hámort, érczet, téglát, kastélyt, iskolát, postát, kályhát, istállót, orgonát, fontot, pénzt, papirost, királyt, püspököt* stb. stb., mint utóbb. Az angolról meg tudjuk, hogy egyike a legműveltebb népeknek; de van is aztán nyelvében idegen szó annyi, hogy eredetije is csak alig van valamivel több. És ez igen természetes, mert egy nemzet se mondhatja azt magáról, hogy a föld összes lakóival van összeköttetésben, ha nem ha John Bull. A műveltségről tehát következtethetni az idegen szavakra és viszont az idegen

szavakról a műveltségre. Azért nincs miért szégyenlenünk az idegen szavakat, mert a mily bizonyos hogy vannak, ép oly bizonyos, hogy van megfelelő műveltségünk is. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy talán az idegen szó idézi elé a művelődést vagy akár megfordítva a művelődés az idegen szót, hanem csak azt, hogy mindkettő a közlekedésnek, a népek egymással való versengésének eredménye. Hiszen ha az idegen szavak tennék a műveltséget, akkor a török, kinek minden második szava persa és minden harmadik arabs, borzasztó mód művelt volna; és minthogy az angol nálánál műveltebb, tehát ennek nyelvében szükségkép több idegen szónak kellene lenni mint az ozmanliban. Pedig az nem úgy van. A török azért, hogy azt a persa-arabs zagyvalékot beszéli, bizony nem valami nagyon művelt és nem sokkal tovább van, mint volt annak előtte: mert nem szükségből, hanem leginkább csak majmoskodásból kölcsönözgetett és így nyelvében nem minden második és harmadik, hanem talán csak minden ezredik szó jelent haladást. Ha az idegen szóval együtt nem vándorol az új fogalom is, vana est gloria, mert a műveltség azzal egy tapodtat se ment előbbre, és az oly nép, mely minden szükség nélkül kapkod az idegenen, saját nyelvét prédára hagyva, parányival se lesz okosabb, hanem egyszerűen csak léhaságát árulja el. Idegen szavakra minden nyelvnek tagadhatatlanul szüksége van, volt is, lesz is; de a mily nagy okunk van kölcsönzésükre, ugyan oly nagy van szertelen bevándorlásuk megakadályozására is. Már most csak az a kérdés, melyik túrendő, melyik kerülendő?

Abból indulunk ki, hogy nem minden idegen szó bűnös, ha csak azt nem akarjuk felróni neki, hogy idegen. Ez pedig, akárki mit mond, magában véve még nem bűn. Avagy mit vétenek az olyanok, melyek minden idegenszerűséget levetve, becsületes magyar alakot öltöttek? Származásuk ellen van kifogásunk? Hát kérkednek-e vele? Sőt ellenkezőleg, különben nem alkalmazkodtak volna kiejtésünkhöz, nem simúltak volna nyelvünkhöz. Annyira nem éreztetik velünk idegen származásukat, hogy csak fáradtságos összehasonlítás, szorgalmas kutatás útján tudjuk meg idegen voltukat. Ki érzi a *len*, *gesztenye*, *lencse*, *sörét*, *szalonna*, *salak*, *mostoha* szavakon az idegen származást? Bizonyára senki, és nem tudom, nem találkozik-e olvasóim közt, a ki hajlandó volna még

hajba is kapni velem, hogy idegeneknek mertem mondani. Még csak nem is védelmezhetném magamat, mert igaza van. Az olyan szó, mely egyszer meghonosult, mely csak olyan jó hangzású, csak olyan tiszta magyar zamatú, mint akármelyik tősgyökeres eredeti szavunk, az olyan szó, melyet mindnyájan magunkénak érzünk, a mely annyira összeforrt nyelvünkkel és oly szorosán illeszkedett szókincsünkbe, hogy még a legfinomabb nyelvérzék se tudja onnét kiismerni, az olyan szó csakugyan nem is idegen, az édes sajátunk, akár honnan került legyen. Van-e tehát csak valami okunk, hogy kipusztítsuk? Azt hiszem, hogy nincs. Hanem hát vizsgálódjunk, nem is olyan könnyű az. Megkísértették már a pinczét *boralaggal*, az ablakot *lakszemmel* s a piócztát *szivolylyal* kitérni, de biz az nem sikerült; mert a meghonosult szavak annyira belenőttek nyelvünkbe, hogy onnét kifejtteni vagy épen nem, vagy csak nagy rombolással lehet. Hogy ez valóban úgy van, bizonyítják a következő példák is. Valakinek nem tetszett a friss szó, tehát fogta magát és azt faragta helyette, hogy *üde*. Tessék már most ezt a csárdás sebesebb részére alkalmazni! Vagy alakítsuk át egyik közmondásunkat is ilyenformán: minél k i s e b b, annál *üdebb*! Hát az a lányka, a ki élénken sűrög-forog, *üde-e* vagy friss? Valamint a friss, úgy idegen eredetű a kurta is; tehát dobjuk ki; hiszen e helyett még csak kotyvasztanunk se kell, mert van rá tiszta eredeti szavunk. Hanem megálljunk, mit csinálunk akkor a kurta k i g y ó v a l, kurta k u t y á v a l? Elnevezzük *rövid k i g y ó n a k*, *rövid k u t y á n a k*? Hát a kurta k o c s m á b ó l *rövid k o c s m a*, vagy, minthogy a *kocsma* is idegen származású, talán *rövid vendéglő* lesz? Csak azt fejtse meg nekem valaki, hogy mind ezeken aztán egyáltalán értenénk-e valamit? Itt világosan látni a rombolást; ez által mind azon képzetek, fogalmak, érzelmek, melyek meghonosult szavainkhoz fűződnek, melyek úgy szólván körüllebegik, egy csapásra megsemmisülnének. „Die verdolmetschende hand würde da schmetterlingstaub bunter anspielungen abgreifen und abpflücken“, mondja Jean Paul. Azért a ki nyelvünket meghonosult szavaitól akarná „megszabadítani“, az rablást, fosztogatást követne el, nem csekélyebbet, mint ha eredeti szavait pusztítaná!

Már most bátran mondhatom, hogy nem minden idegen szó bűnös, mert az idegen származás magában véve még nem bűn. Lehet valaki bevándorlott, de a mellett igen jó magyar polgár. Így vagyunk a szavakkal is. Hogy tehát a meghonosult szavak, melyek igen jó magyar polgárok, mindenütt és mindenkor föltétlenül jogosultak, fölösleges még tovább bizonyítanom; azért többet elé se hozom és idegen szavak alatt ezután mindig csak a meg nem honosultakat fogom érteni.

De már ezeket bajos lesz tisztára mosdatni. Mondhatjuk ugyan, hogy hiszen nincsen valami kivételes állásuk nyelvünkben, a hangsúlyt csak úgy az első szótagon viselik, mint a többi szavak; azután nem követik idegen declinációjukat vagy conjugatiójukat, hanem egészen magyarosan ragozzuk; de azért mégis érezzük mindnyájan, hogy bűnösek. Hogy mi bűnük van, arra legjobban megfelelnek a meghonosult szavak. Azok nemde azért ártatlanok, mert nem nehezítik a kiejtést, mert nem sértik a hangzást, szóval mert meghódoltak a nyelv törvényének és levette minden idegenszerűséget, magyar alakot öltöttek. Eszerint az idegen szavak azért bűnösek, mert nem követik amazok példáját és így legalább alakilag nem jogosultak. Hogy ezen könnyű volna segíteni, mert csak magyarosan kellene ejtenünk, azt már múlt cikkemben fejtegettem. De ezen alakú jogosulatlanság nem egyszersmind absolut jogosulatlanság, hanem csak annyit jelent, hogy az idegen szavak jó eredeti és meghonosult szavainkhoz mérve kevésbé illenek a nyelvbe; mert korcs szavainkkal összehasonlítva még mindig százszorta jámborabbak, százszorta jogosultabbak. Az idegen szó ugyanis soha se érinti a nyelv belsejét, alapját, szerkezetét, hanem csakis a külsejét, kiejtést, hangzást. Holott a korcs szó érinti azt is ezt is, és sérti mind a kettőt. Ez egy kis magyarázatra szorúl.

Az idegen szóban soha se érezzük, hogy mi módon van képezve, tehát jelentését nem az egyes részeiből találgatjuk, hanem csak úgy egészben véve ismerjük. Nem érezzük és nem is érezhetjük; sőt talán az illető nép maga se érzi többé, hogy az a jelentés tulajdonkép csak a szó egyes részeinek összeműködéséből származik. E tekintetben tehát az idegen szavak tökéletesen hasonlítanak saját úgynevezett

törzsök szavainkra (ilyenek pl. *itt, onnét, gyökér, virág, ember, asszony, legény* stb.), melyekben ép oly kevésé érezzük az egyes részek funkcióját s a melyeknek jelentését szinte csak úgy általánoságban ismerjük. Ez oknál fogva az idegen szavak se szolgáltatnak semmiféle alapot más, akár jó, akár rossz szavak képzésére és valamint tehát a nyelv belsejébe nem hatnak, úgy nem is sértik, nem is sérthetik. Azért soha se tartsunk attól, hogy nyelvünk szerkezetét akármi csekély mértékben is megváltoztassák. Pedig ez a fő, mert nem a szavak, hanem a szerkezet teszi a nyelvet nemzetivé, ez különbözteti meg minden más nyelvtől, még a rokonoktól is, mind annak ellenére hogyszavainak legtekintélyesebb részét velük együtt közös forrásból merítette. És ebben rejlik a titka annak, hogy mért kell nyelvünket jobban féltenuünk a korcs eredetiektől, mint akármely sült idegentől; mert a korcs szó, ismétlem, megtámadja nyelvünk szerkezetét. Egy-két példa hamar megvilágosítja a dolgot. Ha azt mondom, hogy *kenyér szegek*, kiki fölháborodik. Mért? Mert megfojtottam a vonatkozás kifejezőjét és így megsértettem a nyelv szerkezetét. De hát csekélyebb-e annak a vétke, a ki hozszalva a *dicsőség* szót, azt csinálja belőle hogy *dics*, vagy az *incselkedés*-ből azt hogy *incs*, s az *élvezet*-ből, *édesség*-ből azt hogy *élv, éd*? A felháborodás csak olyan lesz, ha továbbá azt mondom: *kenyeret szegem*, mert itt helytelen vonatkozással élek. De nem ugyanazt tette-e, sőt még többet is, a ki az *itész, szülész, gazdász*, és más efféle korcsokat faragta? Hát mi az az *itész*? A hasonlatosság szerint (v. ö. *hal-ász, vad-ász, juh-ász*) a ki az *it*-tel foglalkozik. A *szülész* is tehát, a ki a *szül*-lél, s a *gazdász*, a ki a *gazdával* foglalkozik. S még vannak, a kik ezt nyelvlogikának nevezik! — Ha már most azt mondom, hogy *kenyeret szego*, akkor megfut még az a kevés is, a kit előbbi két mondásom nem birt elriasztani. Pedig az az *o* ott van a latinban (*ama-o, mone-o, leg-o, audi-o*), és körülbelül ugyanaz a jelentése, a mi az *irok*-ban, *szegek*-ben, *tömök*-ben a *k*-nak (*ok, ek, ök*-nek). Ha tehát még azzal se tudunk megbarátkozni, akkor hogy esik a sok *tudor, látnok, személynök, irodalmár, szakadár*, stb.; mert hát ezekben az *or, nok nők, ár ér* csak olyan idegen, mint amott az *o*. Nem folytatom a litániát, mert hiszen ennyi is elég annak föl-

tüntetésére, hogy a korcs szavak mily mélyen sértik nyelvünket, kivált ha még meggondoljuk, hogy örök időkre alapúl szolgálnak más korcsok képzésére és így szerkezetét tökéletes megsemmisítéssel fenyegetik. Hogy hangzásuk se valami szép, azt abból látni, hogy a nép menten megváltoztatja, ha egyikük másikuk még oda is elhat; sőt hogy nem ritkán még az idegen szavakénál is kellemetlenebb, arra nézve elég lesz reprodukálnom a Nyelvőrnek (242. l.) valami orvosi könyvből szedett következő gyönyörű idézetét: „A függér kötszövetén rostonyás hájdagos izzag“.

A mondottakból, azt hiszem, eléggé világos, hogy az idegen szavak idegen alakjuk mellett is százsorta jobban illenek nyelvünkbe, mint az idéetlen korcsok és így százsorta jogosultabbak is. Ennek alapján már most könnyű meghatározni, hogy melyik idegen szó jogosult? Egyszerűen az, a melyet nem tudnánk mással, hanem csak korcs szóval pótolni. És ha tekintetbe vesszük, hogy az idegen szó idegen alakja miatt helyes eredetieinknél és meghonosultjainknál kevésbé jó, akkor megtudjuk azt is, hogy melyik idegen szó jogosulatlan? Egyszerűen az, a melyik becsületes magyar szónak a helyét bitorolja.

VOLF GYÖRGY.

DE, HANEM.

Mi különbség van e két kötőszó között? Nyelvtanainkat, szótárainkat hiába kérjük. Csak a Reform egyik tárczája (1870. márcz. 19. 94. sz.) foglalkodik tüzetesen e kérdéssel s így felel meg reá:

„A *de* egész tényt vagy körülményt tagad, vagy egész tény vagy körülményre tesz ellenvetést. A *hanem* a) az elébb mondottat emeli, fokozza, b) az elébb mondottnak módját, mikéntjét igazítja ki, a miért is *nem*-mel szerkesztett mondatot követel maga elé.“

Tartózkodunk egyelőre minden bírálattól, hanem arra kérjük a t. olvasót, sziveskedjék velünk elmenni a nyelv parlamentjébe, hadd nézzük meg ott színről színre azt a két ellenzéki képviselőt, mely a coniunctiones adversativae közé tartozik, s hallgassuk végig, minő ellenvetést tesz a *de*, minőt a *hanem*.

Jó az acélja, de tűzköve rosz (Ballagi, Példab. 14.). Vagyon anyja, de ki tudja ki az apja (P. b. 303.). Volt az apjának, de nincs a fiának (P. b. 313.). Ha barátodat titkon fedded is, de mások előtt dicsérd (P. b. 543.). Sokat végeznek Bécsben, de nem úgy rendelik az égben (P. b. 584.). Kicsiny a béka, de nagy a szája (P. b. 614.). Sokat kér a beteg, de az egészséges nem adja (P. b. 696.). Jó a sör, de még is bor az anyja (P. b. 870.). Jó a bor, de mértékkel (P. b. 890.). Könnyü a borból ecetet csinálni, de nehéz az ecetből bort (P. b. 907.). Akkor volt boldog a haza, mikor a corpus iuris csak egy ujnyi volt, de most szekeren kell hurcolni (P. b. 1179.). Csapszékbe a cigányt be is rántják, de ki is taszigálják (P. b. 1193.). Sok a csillag, de föl nem ér egy nappal (P. b. 1252.). A disznó is megeszi a makkot, de fel nem néz a fára (P. b. 1375.). Ugat a félnék eb, de meg nem mar (P. b. 1462.). Ember a lenben, de nem a kenderben (P. b. 1835.). Minden ember ember, de nem minden ember emberséges ember (P. b. 1836.). Sűrűn vetik magvát az emberséges embernek, de vékonyan kél; vagy: Sűrűn vetik a jót, de ritkán kél (P. b. 1871. 3798.). Fontonként fogy az erő, de lassanként jó vissza (P. b. 1914.). Szép, a kinek esze van, de még szebb, a kinek nincs, nem vesződik vele (P. b. 2024.). A nagy fák soká nőnek, de hamar eldőlnék (P. b. 2124.). A fakó is von, de a fakót is vonják; vagy: Fakót is vonják, de a fakó is vonja (P. b. 2156.). Lehányja bőrét a farkas, de bőréhez igen hozzá szokott (P. b. 2203.). Nagy a feje, de kicsiny a veleje (P. b. 2284.). Torkig tanult, de fejébe semmi se ment (P. b. 2296.). Fővel jött a világra, de fejetlen ment ki (P. b. 2569.). Földes-úr volt, de elhordták a fazekasok a földét (P. b. 2582, v. ö. 5446.). Csúnya a ganéj, de szép cipó terem utána (P. b. 2670.). Elég a gunya, de rongyos (P. b. 2790.). A gyertya is embernek szolgál, vagy: szolgál másnak, de magát emészti (P. b. 2854.). Az út közönséges, de csak a győzedelmes járhat bátrabban rajta (P. b. 2881.). A sánta csak sántikál, de a hamisat utól éri (P. b. 3053.). A haragost kevés, de a mérgest sok ideig kerüld (P. b. 3078.). A harang is hí másokat a templomba, de maga nem megy (P. b. 3082.). Szeretné a hasznot, de fut a munkától (P. b. 3119.). Fehér a ház, de kenyere fekete (P. b. 3151.). Ezen embernek ég a háza, de senki sem látja füstjét (P. b. 3158.). Sok háznak ékes a homloka, de hideg a konyhája (P. b. 3168.). Szépen szól a hegedű, de üres belől (P. b. 3247.). Lefaragod a húsát, de meg nem eszed a csontját (P. b. 3468.). Az irott (= festett) virágot sokan dicsérik, de senki sem szagolja (P. b. 3613.). Az irigyek meghalnak, de az irigység sohasem (P. b. 3628.). Most is veri az isten, de nem érzi (P. b. 3660.). Egy

istened, de több barátid legyenek (P. b. 3681.). Jó a jámborság, de azzal el nem él az ember (P. b. 3735.). A kecske sem menne a vásárra, de ütik hátúl, vagy: ha meg nem ütnék az inát (P. b. 3991.). Keveset szól, de fontosan (P. b. 4178.). Kicsin a koldus, de elég nagy a botja (P. b. 4325.). Könnyü a szegényt megcsúfolni, de nehéz megruházni (P. b. 4498.). Könnyü elesni, de nehéz fölkelni (P. b. 4507.). Könnyü mást megítélni, de nehéz magát megismerni (P. b. 4517, v. ö. 5105.). Könnyü pokolba lemenni, de nehéz feljönni (P. b. 4522.). Könnyü sebet ejteni, de nehéz meggyógyítani (P. b. 4525.). Könnyü rontani, de nehéz építeni (P. b. 4523.). Ha nagy volt is a kukaca, de kicsiny a legye (P. b. 4592.). A vén lány annyit ér mint a megírott, de el nem küldött levél (P. b. 4758.). Mondja a röst: eleget dolgoztam már, de el nem mondja: eleget ettem már (P. b. 6434.). Macska is szereti a halat, de kerüli a vizet (P. b. 4943.). Elég sok az ember, de kevés a magyar (P. b. 5027.). Könnyü a magyart lóra ültetni, de nehéz leszállítani (P. b. 3038.). Jó a mesterség, de szerencse is kell hozzá (P. b. 5258.). Könnyü a mondás, de könnyü a visszamondás (P. b. 5351.). A nap is beszolgál az árnyékszékbe, de azért meg nem mocskolódik (P. b. 5406.). Süt a nap, de a kenyeret mégsem sütheti meg (P. b. 5428.). Ez a szó „nem“ rövid ige, de nagy gondot ad (P. b. 5440.). Ha esze nincs is, de van nyelve (P. b. 5545.). Kurta az élet, de a nyomoruságokkal nagyon meghosszabbodik (P. b. 5591.). Patkóra a vak is találhat, de türe nem (P. b. 5998.). Jó példát ad a tyúk, de költött kácsái nem akarják szavát fogadni (P. b. 6023.). Ha egy kád méz egy pénz volna is, de akinek nincs, meg nem veheti (P. b. 6043.). Volt két pénzzel a vásáron, de nem adtak hármat érte (P. b. 6075.). Elbírta a poharat, de a gyűszűt nem (P. b. 6120.). A pókhálón megakad a légy, de azon a darázs keresztül veri magát (P. b. 6125.). Ha begyógyul is a seb, de megmarad a helye (P. b. 6498.). Szalmatűz hamar fellobban, de az onhamar oda van (P. b. 6674.). Szánom bánom, de meg nem állom, vagy: Szánom, de nem bánom (P. b. 6714, 6715.). Szarkirálynak csunya a mestersége, de szép a haszna (P. b. 6726.). Szél a tölgyet ledönti, de a náddal nem bír (P. b. 6823.). Szép a szeme, de ördög a szíve (P. b. 6848.). Tetszik a tanács, de izzaszt a munka (P. b. 7367.). Adnak tanácsot, de nem kalácsot (P. b. 7372.). Kicsiny ugyan a csikó, de jól húz (P. b. 1245.). A lusta ló megindítja ugyan a kocsit, de ismét abba hagyja (P. b. 4929.). A mocskot ugyan kivehetni a selyemruhából, de előbbi fényességét vissza nem adhatni (P. b. 5329.). A falu kanját is olykor megölik, de csak válik más helyébe (3886.). Szolgál ugyan az idő, de nem várakozik (P. b. 3482.).

Lassan jó az isten, de ugyan elérkezik azért (P. b. 3648.). Akármint hányod a borsót a falra, de nem ragad rajta (P. b. 961.). A bort nem színeért, de kedves ízeért szokták pénzen megvenni (P. b. 924.). Nem a ki mondotta, de mikép mondotta (P. b. 5347.). Nemcsak az ezüst tálból, de a rongyos táskából is szednek néha vajas pogácsát (P. b. 6113.). A tömlöczi rabság nemcsak nyomoruság, de nehezebb a halálnál (P. b. 6187.).

Nem mint akarnánk, **hanem** amint lehet (P. b. 102.). Általlát ő nemcsak a rostán, hanem a szítán is (P. b. 219.). A képet nem az arany, hanem az imádás teszi bálvánnyá (P. b. 509.). Ne a nyelvét, hanem a kezét . . . tekintsd (P. b. 542.). A beszéd nem enni, hanem hallani való (P. b. 674.). Nem nyeli, hanem csusztatja a bort (P. b. 920.). A forgott ember nemcsak hátra, hanem előre is néz (P. b. 2544.). Ne csak tudd a jót, hanem tedd is (P. b. 3795.). A gyönyörűség nem homlokkal, hanem háttal fordulva ismerteti meg magát (P. b. 2877.). Üres hasnak nem elég egy szép szó, hanem egy cipó (P. b. 3110.). A katona ne lábára, hanem kezére bizza életét (P. b. 3964.). Ne szóval, hanem kézzel hozzá, ha mit akarsz (P. b. 4203.). Nem a ki jól kezdi, hanem a ki jól végzi, dicsértetik meg (P. b. 4214.). A templomba sem az ember megy elsőben be, hanem a kulcs hangja (P. b. 4597.). A lovat nem szőreért, hanem serénységeért szokták nagyra becsülni (P. b. 4884.). A jó lovat nem az ostor, hanem a zabola vezeti (P. b. 4890.). A macskát ne állásáról, hanem ugrásáról itéld (P. b. 4964.). Nem az a bolond, ki a hét kenyeret megeszi, hanem a ki adja (Erdélyi közm. P. T. J.-féle gyűjt.). Nem sok dudaszó, hanem sok kapa termeszt a szőlőt (P. b. 7309.). A ki más szekere farkán ül, nem oda megy, hová akar, hanem hová viszik (P. b. 6814.). Nem is ól, hanem szegénységgel bajlódik (P. b. 6799.). Nem azé a nyúl, a ki meglövi, vagy: ki azt a bokorból kiugratja, hanem a ki megfogja (P. b. 5607, 5608.). Nem azé a madár, a ki elszalasztja, hanem azé, a ki megfogja (P. b. 4981.). Nem azé a madár, a ki meglövi, hanem a ki megeszi (P. b. 4982.). Nem azé a madár, a ki utána jár, de a ki megeheti (P. b. 4983.). Későn jöttél, hanem mosdjál és kendjél ki az ajtón (P. b. 4139.). Magában nem igen jó, **hanem ha** másonnan jobbítják (P. b. 3482.).

. . . megriassza a leánt: menny haza, ne ügyetlenkeggy itt künn! De a leán csak táncol. Hozzaüt a lapáttal: hát te még nem akarsz szót fogadni? De ugyan megessett neki es, mett . . . (Vadr. I. 428.). Kivezetem az ökrököt, s bé akarom fogni, **de hát** egyik sem tanál a régi hejyre. (U. o. 429. lap.) ki akartam búni a likból, de hát én nem térek ki. (U. o. 430. l.) próbálám,

leér-e a földig, de hát egyrét nem éri (U. o.). Utánna indulok, de hát ő engem nem vár meg. (U. o. 431.) Oda menyek, de hát befagyott! eleget akartam a jeget sarkammal vaj kővel bétörni, de nem lehetett, mett a jég lehetett egy araszos; hanem kapám fejemről a koponyámat sat. (U. o. 432.). A kiráj megnözte fiát . . . s egyet sem szólott, hanem kapta a pallosát s úgy a fiához hajította, hogy a ház ajtajába markolatig mönt belé; de a kiráji kiugrott az ajtón . . . végre bémönt a harmadik kiráji . . . de a kiráj ennek sem felelt semmit, hanem a pallossát még mérgesebben kirántotta . . . de Mirkó nem ugrott ki a szoba ajtaján, hanem fére ugrott. (U. o. 437.). mönt, hogy egyet (lovat) válaszszon, de egyet sem talát ákámatosnak; hanem émönt a kiráji ménösbe . . . itt nem kapsz kívánságodhoz való lovat, hanem megtanítlak én, hogy kaphatod föl azt . . . azt a kürtöt fúdd meg s az aranyszőrű ménös éccőre megjelönik; de ne válaszsd azok közül az aranyszőrűeköt, hanem leghátû jö egy borzos . . . kanca . . . . . azt válaszsd ki magad alá. (U. o. 438.)

Jó uram kiráji! de a lovat nem akkor szokták abrakóni, mikor indúnak véle, hanem előre. Már én most egyebet nem tudok tönni, mondá a kiráji, hanem a mi van, abból ezúttal jó szívű szógálok. (U. o. 439.) Nem tudok jól elbócsuzni, hanem a mennek földnek istene bócsuzzék el kiedtől! (U. o. 374.)

Ugy de ki lehetett azaz isten-adta? (Erd. Népd. III. 331.). Ki megölel, hozzám fordul, Jaj de is szépen megcsókol. Népd. I. 25. lap. **de beh** neki búszult Palkó. (Vadr. I. 397. V. ö. u. o. 357. 358. 360. 378. 379.)

De azonba megjött a kedve (Vadr. I. 413.) **De azonban** hm, hm, hm! (Erd. Népd. II. 260.).

de bizony, de biz' úgy, de igaz, de úgy, de igen (Erdélyben: vagy igen), de hiszen, de iszen, de iszen, de j . . . legalább, baranyamegyei szó, de hogy! és de hogy nem de! de őt, **demint** (Kat. leg. 51. v. Se a Nagy Szótár se: Ballagi teljes szótára nem ismeri), de maga (Nád. cod. Szót. 7. lap.). A Halotti beszédben: *ge* = de. *hanem* összetételei: *hanemha* (Kat. pr. 1-g. 264. lap. sat.) így is: *haneha*, *hanemcsak*: a Münch. cod.-ben *hanemha* értelmében.

A törzsökös magyarságnak ennyi hiteles adata, úgy hiszem, elégségesen megismertette a két szó sajátságos életét. Ideje, hogy constatáljuk, milyen állhatatos törvény uralkodik mindezen változatos tüneményekben.

Minden egyes példa dualismust mutat:

- a) két dolog van egymás mellé sorolva.
 b) a két dolog ellentétes viszonyban áll egymással.

A nyelv e viszonyt olykor különféleképp fejezheti ki:

a) kötőszó nélkül, azaz: egymás mellé helyezi, de külsőleg nem köti össze; pl. „Hosszú a haja, rövid az esze (P. b. 413.). Minden ember szereti a hasznot, kevés a munkát (P. b. 3120.). A katonának szép a neve, eb az élete (P. b. 3983. v. ö. 1235. 1263.) Kötőszóval így hangzanék: Hosszú a haja, de rövid az esze“ sat. — Ezt: „Ne csóráld, móráld, mondd ki igazán“ (P. b. 1285) *hanem*-mel is lehet mondanunk: „Ne szépitse, ha nem mondd ki igazán.“

b) A nyelv *és*-sel köti össze a két ellentétes viszonyban álló dolgot, s ez által egyszerűen együttjárónak tünteti föl; pl. „Ebnek vonszsák asztalra a fejét, és ő a pad alá vonszsa (P. b. 1561.). Sok ház ég belől, és kívül nem lobog (P. b. 3155.). V. ö. Az embernek ég a háza, de senki sem látja füstjét (P. b. 3158.).

c) A harmadik eset az, mikor a nyelv a logikai ellentétet külsőleg is megjelöli.

Mi különbség van hát *de* és *hanem* közt? Vegyünk két dolgot: az egyiket nevezzük *a*-nak, a másikat *b*-nek. A *de*-féle kötőszó ellentétesen tünteti föl a kettőt s úgy állítja egymás mellé, hogy az *a*-t meghagyja a mint van, csakhogy *b*-nek helyet vindicál az *a* mellett. Más szóval nem tagadja az *a*-t, mikor a *b*-t állítja. A mit tagad, az az *a*-ból eredő gyanítás, következtetés sat. „Kicsi a bors, de erős.“ A kicsiség mellett nem várja az ember az erőt. Itt a *de*-ben lapang a tagadás, melyet olykor az *ugyan* szó már előre szokott bekövetkezőnek jelenteni: „Kicsiny ugyan, de erős.“

Ezen *ugyan*-nak ellenkezője a *hanem*;

ugyan előre utal egy bekövetkező tagadásra;

hanem hátra utal egy elmúlt tagadásra;

hanem a *b*-t úgy hozza színre, hogy az *a*-t kiszorítja helyéből. Más szóval: ha a *b* áll, nem állhat meg az *a*. Azért *hanem*-es összecsatolásban nem is *a* meg *b* van egymás mellé sorolva, hanem *nem-a* meg *b*, t. i. az első tagadást a helyébe lépő állítás váltja föl.

Nézzük most ezt a példát:

nem hallotta, de olvasta
 nem hallotta, hanem olvasta.

A „nem hallotta, de olvasta“ éppen annyi mint: „nem hallotta ugyan, de olvasta“. Igaz, hogy nem hallotta, mi-ből azt következteti az ember, hogy ilyformán nem is tudja, de olvasta, s így hát tudja. Itt az *a* is a *b* is áll.

A „Nem hallotta, hanem olvasta“-félében az a kérdés, hogy tudta meg? Egyszerűen feelve csak azt mondanók, hogy „olvasta“. Itt a *b* áll, nem az *a*. Látni való tehát hogy a két kötőszó igen lényegesen különbözik egymástól.

Végül fölemlítjük a „nemcsak hallotta, hanem olvasta“-félét is. Erre is ugyanaz a magyarázat illik, a mit eddig a *hanem*-es mondatról mondtunk. Itt a „csak“ van megczáfolva, azért „nemcsak.“ Az, hogy ő „csak hallotta“, nem igaz, hanem igaz az, hogy hallotta is, olvasta is.

Még egyszer visszatérünk a *de* és *hanem*-re, ha majd a többi adversativ kötőszókat is ismertetjük.

PONORI TIEWREWK EMIL.

NAGYSÁM, NAGYSÁD, NAGYSÁGA.

Társalgásban, irodalomban, kivált regényirodalomban minden lépten használják s leggyakrabban helytelenül használják a tisztelet kifejező címeket, melyek újabban különösen a nők megtisztelő címévé lettek. „Drága *nagysám!*“ vagy: „drága *nagysád!*“ mondja a fiatal ember a kisasszonynak. Vagy: „Igen sajnálom, hogy Matild *nagysámmal*, vagy *nagysáddal* nem találkozhatom“ — mondja a kisasszonyt otthon nem talált látogató a mamának. Sokszor kezdjük így leve-lünköt: „Igen tisztelt *Nagysád!*“ A *nagysám* és *nagysád* illetén s talán még több itt fel nem hozott használatának helytelensége világosan kitűnik, ha az analogia próbakövére helyezzük e szavakat, s párhúzámba teszszük a velük rokon s általánosan használt (még pedig minthogy kiválólag a nép használja, eredetiségéből még ki nem forgatva s helyesen használt) *kegyelmed* (kigyelmed, kend) szóval. A nép embere, ha valakit meg akar tisztelni, a róla való beszélésben a helyett hogy: *ő*, azt mondja: (az) *ő kegyelme*; a vele való

beszélésben *ön* helyett azt mondja: *kegyelmed*; ha többről szól: *kegyelmetek* és *kegyelmük*; ez utóbbiak mellett az állítmány természetesen egyesbe jön, pl. Aranyánál:

„Méltóságos nagy uraim!

Nézz en Istent kegyelmetek“, s másutt:

„Hallja kendtek.“

Aranyánál

Ezt hogy: *kegyelmem*, nem mondhatjuk; mert az maga lenne a beszélő, még pedig maga magát megtisztelve. Azután a *kegyelmed*-et nem használjuk levélben vagy beszédünk kezdetén megszólítás gyanánt, mert a mint láttuk egyenértékű az az *ön*-nel, melynek csak a beszéd folyama közben van helye.

Ezekből következik:

1. A *nagysám* egyáltalában hibás kifejezés és semmi esetben sem használható.

2. *Nagysád* csak vele való beszélésben, akkor is csak *ön* helyett mondható, ha t. i. nagyobb tiszteletet akarunk kifejezni. Semmiesetre sem használható tehát megszólításokban, jelzővel vagy megelőző névvel pl. *Matild nagysád!*

3. A róla való beszélésben csakis *nagysága*, vagy *ő nagysága* a helyes; s ez már fölveheti maga elé az illető nevét is mint birtokos jelzőt; pl. Az nem Margit, hanem Ríza *ő nagysága* volt.

4. A többesben nem jó *nagysádtok*, hanem *nagyságtok*, s harmadik személyben *nagyságuk*; mind ezek mellett az állítmány egyes, mint: *Nagyságtok meg fog bocsátani.*

A *nagysád*, mint a *nagyságod* rövidített alakja, jogos; mert ép így lett a *kegyelmed*-ből a rövidített *kend*.

De ha a „*Matild nagysám!*“-at, meg az „*Igen tisztelt Nagysádat*“ elhagyjuk, mivel helyettesítsük? Bizony itt nincs más mód, mint a már kissé mindennapiasnak talált: „*Margit kisasszony!*“ kifejezéshez folyamodnunk, ha jól akarunk magyarul beszélni; a második esetben pedig a „*Nagyságos kisasszony!*“, vagy: „*Nagyságos asszonyom!*“-hoz.

KOMÁROMY LAJOS.

AZ ÚJ NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY.

Arany László és Gyulai Pál „Népköltési Gyűjteményével“ a magyar népnyelv hagyományok örvendetesen

meggyarapodtak. Valóban értékes, nagy gonddal és figyelemmel összeállított két kötet. Dicséret s köszönet érte a szerkesztőknek.

Egy hiánya azonban, sajnálattal kell kijelentenünk, mégis van e gyűjteménynek; s ez abban áll, hogy adatai nagyon csekély kivétellel nincsenek teljes hű alakban közölve. Már pedig, a mi magától érthető, de meg hangsúlyoztuk is, az egybegyűjtött népnyelvhagyományok csak azon esetben tekinthetők a népszellem hű nyilatkozásának, csak akkor lehetnek teljesen kielégítők, ha azokat mindenki, az alak- vagy mondattani kérdésekkel foglalkozó ép úgy, mint a hangtörvények kutatója hiteles forrásul használhatja. Igaz ugyan, a szerkesztőknek adniok kellett, a mint vették, s e tekintetben a kifogás inkább a gyűjtőket illeti; de ők maguk is gyűjtöttek és e gyűjteményeknek java részében is kisebb-nagyobb mértékben megvan az a hiány, a melyet kifogás alá vettünk. Például az első kötet ötödik meséje „Az aranszakállú embőr“ (Arany L. gyűjteménye) alak tekintetében egyike a gyűjtemény legbecsesb darabjainak, igazi gyöngy; minden sora kezdettől végig, éles, finom érzékről tanúskodik, mely a csekélyebb hangárnyalatokat is észreveszi s híven jelöli; s ime mégis találunk benne pár szót, a mely beteges külsejével sehogy sem illik a többi egészséges alak közé. Ilyenek a következő zárt *é*-s szók, melyeket nyílt *e*-vel látunk jelölve; *se* (s é), *ne* (n é), *sehun* (s é h u n), *senki* (s é n k i), *e' szem* buza *se* veszne *é'* (ész · szem buza s é veszne é), mondanék *egyét* (é g g y e t), a kinek *te ecczö' megkegyémüzté* (t é é c c z ö m é g k é g y ê m e z t é), becsukattae *gyüve* (é g g y ü v é) sat.

A mesékben, melyeket különös figyelemmel olvastunk át, a nyelv mindenütt természetes, mesterkéletlen, igazán népszerű; némelyikük, kivált a második kötet meséi csak úgy dúzzadoznak az egészséges, magyaros szólásmódoktól, népies kifejezésektől, a melyekkel az irodalom nyelvében oly ritkán, csak mintegy elvétve, csupán néhány gondosabb íróknál találkozunk.

E mesék nyelvi sajátágaiból följegyzendőnek tartjuk egyebeken kívül a következőket.

Sajátságos szó- és nyelvtani alakok. (Első kötet I. mese.) „Annak a köllős közepibe volt egy város. Kartón fogta fiát. Az ódalszoba teli volt szép leányi ké-

pekkal. Királyi küsaszony. A királyságot is átadja, csak maradjon honnájába. Ezt az előfát tőstől kirugdosom. Èppeg jó helyen jársz. Adott neki egy iskotoját. Ezt a hegyet elhordom sa helyet itt megtereszítöm. Kopacz király. Meghívta őt magához éjjeli hálóba. Nappali szoba. Megpreczkeli s mint az előbb enit föltámaszsa. Jó helyt jársz. Ujból marasztá. Utra indult ujból.*) Megbúsul, hogy mitevős legyen itt. Mikor fölköt, tüstést jelentette a királynénak. Mutatott neki egy lappancsot. Megszólalik. Azt javasolta nélki. Hova tanál esni. Éppenös éppen a vár falára. Küség elszédült.“ (III. mese.) „Egy tapodtat sem megyek.“ (IV. mese.) „Ehén jön két vándorló. Igen, mink mészárosok vagyunk. Kiveszen egy kis hamuját a kemenczéből. Ujfent benyúl a kemenczébe. Az uraság tüsténkedett, hogy hova marad olyan soká.“ (V. mese.) „Férholmönt egy idegön országbeli gazdag embörhöl. Bemöntek a kirájhól. Vót egy kút, a mékbe tej vót. Sehun a kerek világon. Akárhun találkozhatik. Hun van a fia? Mán a kezükbe van. Ne lújj mög főségös kiráji, mongya a vadgalamb, két kis fiókom van otthon. Szöröncsessön, keservessön. Attú fogvást még jobban irigykődött rá. Mögén behivatta a kiráji. Hamarébb vót a körösztlő. Mit keresöl? Mihent haza érsz.“ (VI. mese.) „Felvonczolta a hiuba. Felvitték a pajta hijjára.“ (VII. mese.) „Levette a fedőt a kettes-fazecskáról.“ (VIII. mese.) „Nagy-szomorán leült. A macska nagyon ehethék volt. Keveset szólott, sokat ett. A róka kiállott a barlang szádához strázsálni.“ (XIII. mese.) „Eszegettem, eszegettem a tojást. Nyaragaltam hegyen, völgyön. Tapasztom (tapogatom) a fejem. Belésem az udvájába.“ — (Második kötet. I.) „Mind elbeszélte igről igre. Túlonna túl, innen innen. Ehen van egy kendő. Olyan miknyire összetépték, hogy minden porcikájából egy-egy mákszem lett. Nem volt se éte se ita.“ II. „Avval a parancsolattal, hogy hatónkat aprítsanak össze.“ V. „Bement a juh-karámba. Csak a gazda

*) Ezt a szót már párszor megróttuk, azért ohajtanók megtudni, ha valóban használja-e a székely nép.

maradt odabenn. A kalapját rátette a févalyára. Oda ment a fekhelyéhez. Fekhelyére dőlt.“ VI. „Olyan világdögönyözi, bornemszereti volt.“ VII. „A mint eszegeledik, arra jön a loncsos medve. Szakajtott egy körtét. Megtisztálkodott.“ VIII. „Őtőjőknek csak annyi volt a kis malacz húsa mint egy eperszem. Már az orja, nyulja, feje mind elfogyott.“ IX. „Volt a nekeresdi sebkerdi kopasz hegy mellett egy folyó. Avval eloldalpálozott.“ X. „Kiugrik belőle egy miknyi kis béka. Nem tudta elejét venni semmi-löttte képen. Mikor szorultságban leszel. Szintúgy düledt a látókája. A kapuja drága kövekkel volt merevén kirakva. Egyszer csak eszibe jut, hogy van neki valami egyetmása. Mink nem tudjuk; ha tudnánk, mért ne mondanánk. Mielőtt a lakodalmat ellakták volna.“ XI. „A tőzek meggyúlt az udvarunkon.“ XII. Telised teli volt arannyal. Nagy ínnal-kínnal kiemelték. Ivott dosztig. Épen úgy estendőn volt ez idő. Ugyancsak egyetmásolja ám az öreg koldúst.“

Sajátságos kifejezések, szólásmódok. (Első kötet.) I. „A városba lakott egy öreg-rend király, (annak) volt egy jó ramenendő fia. Oda országolt több esztendeig. Ügyeközött leuntatni fiát föltött szándékáról. A vesszőből egy palló lött által a királyi kastélyba. Meghóttak, semmi hirök, porok föl nem találod. A legküssebb ágának sincs semmi híre, pora. Nem tudta leverni szándékáról.“ III. „Visszament nagy szégyenszemre a pokolba. No cigány kondíts párját.“ IV. „A báránynak nem volt egy csepp mája sem.“ V. „Meríthetött bódog-bódogtalan. Elállott szöme-szája a na' csudálkozásba. Katona-visét embör. Utójjára is abba állott mög, hogy legjobb lössz sat. Mennyibe van mán a buzává? E' csöppet se búsujj. Nem ért a möntögetődzés, rá se hajtott a kiráj. Maj kisúl a szömöm. Fenét kap, nem aranszakállú embört; orra tölle foghagymás. Neki möntek az ellenségnek, mind e' szálig lekaszabóták.“ VIII. „A medvének inába szállt a bátorsága.“ XXVIII. „Jól meghajlott a nap, éppenséggel öreg este lett. Szidta a tehenet mint a bokrot.“ (Más kötet.) I. „Majd kotyvasztok valamit, a mivel az éhedet

elüsd. Kialthatsz én tőlem százat is, akár addig, míg a bárzsingod ki nem szakad. Elkezdí torkaszakadtából.“ II. „Amott van néhány nagy cserfa, ha legény vagy, fúdd ki. A ki nem bízik az inához, az meg se próbálja a futtatást. Szeretnék párost futni a királykisasszonynyal. Megszégyelte a királyleány, hogy ez az idegen ember túl tett rajta. Hogy ki a futósabb, harmadszoriban válik meg, mint a cigánygyerekek birkozása. János nem volt ám valami hamvába holt gyerek. A király megbánta, hogy azoknak a bokorból ugrott nem tudom kiknek odadta azt a temérdek kincset. Fútt, fútt, a mint csak isten tudnia adta.“ III. „Avval se kérd se hall, hanem aló szemeszöktében mén neki a gyerekének, mint bolond tehén a fiának. A fiú hazafelé fordította szekere rúdját. (Avval) illa berek, nádak erek, szélről kötötte a derest. Könnybe lábadt a szeme. Futott panaszra, (és) az inast letette földtől mennytől. Nagyalható volt.“ IV. „Nagyobb volt, mint a falu nyomása.“ V. „Nagyon ráfelesedett a dolog. Nem bánom én, ha már annyiba telt, ha fogad is kend egyet. Avval megindúlt, mint a rossz kerék agyban. A ki legelsőbb a szemem elé akad, megfogadom. Se helyem se fenekem, most is szolgálat után járok. Majd elválik, hány zsákkal telik. Mikor aztán több volt a kettőnél. Úgy megfűződik a kenyér és sajt béivel, hogy csak úgy duzzog két oldalra. Ott dévánkozik egy darabig, végre kapja lelkét, leveszi a nagy favágó fejszét. Vakszemen kollintom, hogy csak felfordúl belé. A mint a gazda elhúzta a lábát hazulról, mindjárt hozzálátott. Kiszalad nagy lelketlen. Nem hajtott kend a szóra. Észrevette, hogy miben sántikálnak. Már úgy jó kenyér ebéd táján volt az idő. Tudja a kő, mi ütött hozzám, sehogyse tudok elaludni. A nevetésre a gazda is fenytotta a hollófalatokat, szélllyelnézett.“ VI. „Volt egy szegényszerű molnár, a ki csak úgy dögnyözte a világot; ha egy-két krajczárja került, annak mindjárt a torkára hágott. Jól lakott a nézésével.“ VII. „Elfogyott a tőröm olaja. Tűvé hegygyétette az egész udvart.“ IX. „Öregebb volt az ország-

útnál, vénebb volt az öreg isten kertészinél. Volt is ám az igyekezetinek látatja. Na, ha olyan nagyon rád ásták, nem bánom, legyen. A halál sehogyse akart engedni; de a vén asszony nem hagyta fiára, csak kért, csak rimázkodott.“ IX. „A kemenczének egy csepp oldala sem volt.“ X. „Szegény Józsinak erre a szóra csak leesett az álla. Azt se tudja, bú-e, bá-e. Meg kell lenni, ha török szakad. Annyira vagyok már, hogy a bélem a gerinczemhez szárad. Ott leszek abban a tapodtatban. Józsi megszánta szegény fejét. Szabadíts ki, ha van benned szánakozó lélek. Senki, de senki, egy teremtetett lélek se járt erre. Ő még olyat teljes világ életében, mióta az anyja szárazra tette, soha de soha nem látott. Mikor betelt a nézésével. A karja mint a leesett hó. Józsinak se kell egyéb, szaladt fel vele lóhalálában a palotába. Egyszeribe hült helye lett a kertnek. Kinek volt nagyobb öröme mint a királynak; nyulat lehetett volna fogatni a vén bolonddal. A megboldogult királynak nem volt feje foka, Józsira maradt egész országa.“ XII. „Egyszer az öreg ember beteg lett, ágyba esett. Mikor már érezte, hogy elvágják alatta a gyéként. Az öreg alól aztán kirántották a pokróczot, meghalt. Úgy megdicsérte, hogy majd lement könyökéről a bőr. Elénekeltek annak rendje és módja szerint. Úgy megalszik, hogy jobban se kell. Úgy képen teremti az öreget, hogy nem adta volna két annyiért sem. Vén bocskor, a kire köpedelem még csak ránézni is.

A mondattani sajátságok száma oly nagy, részleteiben annyi apró ágra oszlik, hogy e helyütt mindnyáját tárgyalnunk teljes lehetetlen; azért csak néhányat, a feltünőbbeket fogjuk megemlíteni

Ragvonzat. „Reápillantott a király küsasszony képibe. I. 365. l. A király bözzög mérögbe gyűtt az obsitosokra. I. 416. Kenyérben sem ettek eleget. II. 412. Vérről harmatozó vasfű. II.“ 465.

Rágelhagyás. „Azoknak semmi hirök, porok fel nem találod. I. 370. Röttentő mögijett erre a szögén kiráj. I. 419. Mihók elmegy leány nézni. I. 423. Hazamenet belé teszi a csákójába. I. 423. Míg ment, lassan

ment, de jövet megsarkantyúzta. I. 462. Avval elindult világ látni. II. 389. A gazdasszony kiszalad nagy lelketlen.“ II. 419.

Összetett főnevek ragozása. „A haja szála se görbülni meg. I. 404. Aggya ki a nyilvesszőmet. I. 407. Még az utóso közlegény lova patkója is aranbúvót. I. 421. Be volt kötve a szüröm ujja. I. 460. Ledugtam az ostornyelem. I. 464. A madárfiakat a gatyám madzagához kötöttem. I. 469. Szegény háza népe hogy ne maradjon kenyér nélkül. I. 470. Szép házak tájéka volt. II. 412. Ha a fejem tetejére állok se tudom. u. o. Hirtelen lerántotta a szemfödélét.“ II. 417.

A superlatívus sajátságos kifejezése. „Jöttek sokan, nagyobb nál nagyobb urak. II. 393. Úgy meghúzzák azokat a szebbnél szebb nótákat. II. 425. Szebbnél szebb kertekben gyönyörűbbnél gyönyörűbb virágok voltak.“ II. 446.

Az ismétlődő, tartós vagy fokozott cselekvés kifejezése. „A fiú elindult az apját keresni; kereste, kereste, de csak nem akadt rá. I. 385. Mindig feljebb, mindig feljebb vágta a grádicsot. u. o. Mén, möndögél a kiráji. I. 408. Odaút a kút kámvájára, búsuit, búslakodott. I. 413. A macska neki-neki fut. I. 433. Kikínéztek az útra. I. 437. Tánczoltunk, tánczoltunk, egyszer kiódzott a daróczom ujja. I. 461. Eszegettem, eszegettem a tojást, egyszer sat. I. 461. Csak forgatta, csak ugratta őket, egyszer —. I. 463. Csak hajtja őket, csak hajtja, egyszer —. II. 399. Csak lesi, csak várja a lányokat. II. 433.

Az optativus az *akar* modalitási igének aequivalense. „Tenné le (- - le akarja tenni) a fát a szögletbe, rákiált a bába. I. 384. Húznám ki a csizmám a sárból, de biz a nem jött. I. 459. Mennék be az ajtón, nem férek. I. 464. Hajtottam volna én utána, de hiába. II. 416. Költéné őket, nem tudja. II. 463.“

Alárendelt mondatokkal a népnyelv egyáltalában nem igen szeret barátkozni; a népies előadásnak e fő vonása az, mely mesegyűjteményünknek a szólásmódok mellett a természetes zamatot megadja s pár hely kivételével hangos szóval tiltakozik a mesterkélttség gyanúja ellen. Csak néhány

példát mutatványúl. Megengedés: „Az apám is juhász volt, de sohasem hallottam. I. 348. Igéret ide, igéret oda, nem tesz az semmit. II. 378. Majd az orrával túrta a földet, de biz az nem használt semmit.“ II. 442. Következmény. „A rezsedencia elsülyedt, semmi hire, pora nem látszik. I. 373. Minden állatot megréguláz, olyan nagy a hatalma. I. 435. Nézte ám ugyancsak, szintúgy dülyedt a látókája. II. 447. Búsult, búslakodott, még az étel se esett jól.“ II. 451. Okadás. „Már este van, többet nem dógozom. I. 363. Ne tegye kend oda, ott gyerek van. I. 384. Nem ért a möntögetődzés, rá se hajtott a kiráj. I. 413. A bizony mind rám nézett, aztán egytől egyig agyonvertem.“ II. 418. Cziel. „Megyek a pokolba, az apámat keresem. I. 388. Most megyek, nyúzóom őket rakásra.“ II. 418.

A viszonyított beszédet bevezető észrevevés vagy nyilatkozásjelelő ige igen gyakran elhallgatva marad. „Mebúsul, (—) hogy mitevős lögyön. I. 367. Egy inast utána szalasztott, (—) hogy az örök ne bántsák. I. 369. A kiráj mögindút, (—) hogy majd így töszi, ugy töszi tönkre a szomszéd kirájt. I. 421. Elibem állottak, (—) hogy menjek sáfrányért.“ I. 462.

Nominalis kifejezés verbalis (mondat) helyett. „A királyfnak a sok járás-kelesbe elváltozott a természete. I. 361. Felindult tehát vizjöttire. I. 368. Egyszer a Jézus földön-jártában ment mendegélt sz. Péterrel. I. 505. Péter szorúltságában nagyobbra is ráállott volna. II. 377. A királylány majd a föld alá bújt szégyenletében.“ II. 395.

Verbalis kifejezés adverbialis helyett. „Méri a szemével, hogy hova tanál esni. I. 374. A gazda le talált a csüngetni a zsákot.“ II. 420.

Megemlítettőnek tartjuk még a *távol attól hogy* (tantum abest ut) latinismusnak magyaros egyértékesét. „Nem tutta vóna szétgörgetni egy hét alatt se, nem hogy ojan kevés időre. I. 411. A kiráj nem hogy mö'haragudott vóna, még mögörút. 416. Nem hogy mögérte vóna vele, de még vérszömöt kapott. I. 419. Nem hogy futni, de még csak lépni is alig tudott. II. 395. Nem hogy keresztül ugrott volna, de még csak neki se ment.“ II. 416.

Nyelv tekintetében leggyarlóbb az első kötet második meséje. Iparkodik ugyan ez is utánozni a népies előadást, de sehogy sem sikerül neki; csak halvány, szintelen marad biz az; s némely helyen nagyon is meglátszanak rajta a meseterkélttség nyomai. Például a többi közt csak e passus is: „A *bárányokból átváltozott angyalok* mindnyájan a kápolnába léptek, s egy szép angyal, *az, a ki mint bárány a kis pásztor oldalához szegődött*, őtet is bevitte“ bizony erős literatus szagú. Aztán hogy a nép embere azt mondaná, hogy „*szűrujába* töltötte“ s ismét „mind kivették *szűrujából* az aranyat“, az sem igen valószínű.

Itt-ott, de csak nagy elszórtan, fordúlnak elé még egyes alakok és szerkezetek más mesékben is, a melyeknek valódiságát olyan kétségféle némileg meghalványítja. Ezekre nézve szeretnénk biztos felvilágosítást nyerni, azért a következő kérdéseket tesszük fel.

Megteszi már a nép is azt a különböztetést a *ki* és *mely* relativumok közt, melyet az irodalom, s az egyes mesék hazájában már csakugyan kihalt volna az a népies használat, mely a tárgynévre is *ki*-t, nem pedig *mely*-t vonatkoztat; pl. Az a fa, a ki amoda van?

Szörványos-e vagy általános Nagy-Kőrös vidékén s tán másutt is az *őt* használata *ötet* helyett? (I. k. 20. m.)

Kimutatható-e több példában az úgynevezett részestülőknek olyszerű szerkesztése, hogy mondatsorozatot zárjon be; pl. „Ecczöribe leültette s jó szüivel is látta a királyfit, asztalhoz *ültetvén* őtet csakhamar.“ (I. k. 1. m.)?

Él-e valóban a *közeldiben* alak (I. k. 30. m.), vagy talán sajtóhiba?

A következő szerkezetek pedig, nem mintha valódiságukban kétkednénk, hanem oly ritkán hallhatók, hogy kötelességünknek tartjuk gyűjtőink figyelmébe ajánlani: „Pedig csakugyan *szerette* volna a fényes kastélyba *bepillantani*. (I. 1.) A mint a város körül *haladna ki* (u. o.) Az ördög, hogy ne kelljen a czérnát sokszor húzogatni a tűbe, olyan hosszút *belehuzott*, hogy minden öltésnél ki kellett az ablakon ugrani. (I. 3.) Mi a manónak tetted azt a tüt ebbe a zsákba; nem *elfért* volna másutt!“ (II. 5.)

SZARVAS GÁBOR.

NÉPNYELVHAGYOMÁNYOK.

Közmondások.

Ó r s é g i e k.

349. Fölakasztotta az igát a szégre = kifogyott a szarvas-marhája.
350. A császár konyháján főznek neki = rab.
351. Kitették a tálát = kitették a szűrét.
352. Először ólad légyén, aztán végy díszut.
353. A kását Bécsbe is éviszik melegén (Kása nevű embert).
354. Ősszel vet zabot = ősz fejjel.
355. Mindégy, mint a képesnek.
356. Rámaradt, mint számárra a füle = valamely meg nem érdemlett örökség.
357. Neki áll, mint szabó a tehenének. (Arról foly vala a beszélgetés, hogy kinek van több marhája; a szabó azt mondá: ha én neki állok a teheneimnek, hát hat is van!)
358. Főcsufóta, mint Csengei a szamarat. (Tüzes taplót tön egy szamar fülébe, a mely aztán finczálni kezde.)
359. Üres hordó jobban kong, ehés dongó jobban dong = ehés ember emlegeti a kényeret. (Erd. 3700.)
360. A gyérmati gyepü (sintér) légyén a doktorod! (Sebeket szokott volt gyógyítani, és maró orvosságaival igen megkinozá a beteget.)
361. Belelépött az ördögök bocskorába = rossz fát tett a tüzre.
362. Szép, mint a Sági gyümölcsösse. (Egy-két silány fa volt benne.)
363. Ném tarthat örökké, mint az ivánczi kályha. (Az ivánczi gerencsér őrségben kályhát rakván, a faluból még ki sem ért volt, márig összedüle.)
364. No ugyan megadtad neki olyan Hiba Gyurásan = rosszul, hitványul.
365. No iszén befejallazott neki = bemondogatott neki, megmondotta neki a lelkén valót. (Őrségben a szántóföldek végét vetés után fölkapálják, befejalljazzák a vizöntés ellen.)
366. Ném most lesz az a kettős két nap, mig hozzád méggyék = nem egyhamar látsz a házadnál. (Ünnepek értetnek, a midőn egymást meg szokták látogatni.)
367. Akkorán bévágott neki az essü, hogy végig cséros vót = inge gallérja sem maradt szárazon.
368. Iszén csak porbád még (próbáld), tudom, hogy látsz csédát.

369. Tudom, hogy fogad valamit, míg azt megtészi. (Mindkettő valami nehéz kivitelű dologra vagy vállalatra alkalmaztatik.)

370. Aszongyák, hogy nincs nyavala; hát ezt mi bántja akkor? (Dévajkodó emberről mondják.)

371. Né sokat pèrzsmitálj, mer mingyá küllü állitalak = ne sokat lármázz, mert kitészem a szüürodet.

372. Illik szájára a csók, mint szögletbe a pók.

373. Edobta (létette) a kanalát = meghalt.

374. A mester fölakasztotta magát = harangoz.

375. Halott van a háznál, nagy kárt vallottunk = disznóölés volt.

GAÁL FERENCZ.

Népdalok.

Szabó Ilma.

„Szabó Ilma ném fáj-é a szived,
Hogy megölted három gyermekédet?“
„Hogy né fájna, talán még is hasad,
Halálomig pöngetém e vasat.“

Szabó Ilma küment az erdőre,
Bele is út a töllfa levélbe;
Háromszor is kiátottam néki,
Kell fő Ilma, mer meglát valaki.

Erre arra vörös az ég alla,
Szabó Ilma három piros olma;
Ném vót ize annak az olmának,
Kit az Ilma szakasztott magának.

Szabó Ilmát hat zsandár kíséri,
A kedvesse az ablakbu nézi!
„Nézzed babám gyászos életémct,
Té mihattad szenvedém ezéket.“

(Marác.)

DONNER LAJOS.

„Isten hozzád kedves rózsám itt hallak,
Az úr isten ótalmába ajállak!“
„A merre jársz, két szemém még né látna,
Mer' a szivem szörnyút hasad bujába.“

„Isten hozzád, má' kantárom kezembe,
Mingyá' tészém lábam is az kengyelbe.“
„A merre jársz, két szemém még né látna,
Mer' a szivem szörnyút hasad bujába.“

„A citrus fa szép virágzó kertjébe,
Füröggyl még annak tiszta vizébe.
A madár is ténékd énekéljen,
Minden fűszál virágokat teremjen !“

(Majsa.)

„Féltött má az est-hajnali csillag,
Barna legény áll az ablak alatt.
Édes anyám eressz ki hozzája,
Mer a szívem méghasad utána.“

„Lányom, lányom, né menny ki hozzája,
Rá' érsz még a szerető tartásra !“
„Tudom anyám, tudom hogy rá érek,
Aszt is tudom, hogy nem soká élék.“

(Halas.)

WOLF VILMOS.

Hat nap van éh hétben,
Hetedik Vésárnap,
Bárcsak édes rózsám
Többször láthatnállok ;
Péntékén, szombaton,
Vésárnap délután —
Mégcsókollak rózsám
Százszor egymásután.

Piros pünkösdi napján
Hajnalba születtem,
De a rózsám mellett,
Soha se feküttem ;
Dehogy nem feküttem,
De azon feküttem,
Gyolcs ingi kötejtét
Sokszor mégkötöttem.

Isteném, Isteném !
Mi bajom énnékém ? . . .
Három rőf pántlika
Nem ér átó éngém !
Lám én a rózsámnak
Csak ér rőföt vettem,
Mégis a dérékán
Bokorra kötöttem.

Fekete kalapom,
Rozmárin mellette,
Mégcsalt az a kis lán,
Ki melleje tette ;
Ha mégcsalt nem bánom,
Maraggyon magának,
Bár né hittem volna
Csábitó szavának.

GAÁL FERENCZ.

Van kökénfa, de nincs rajta,
Van szeretőm, de nincs haszna ;
A ki most van ném ér sémmit,
Mer' má' ném szeretők sénkít.

Érik érik a cserésnye,
Bodorodik a levele,
A levele bodorodik,
Az én szívem szomorodik.

Cserésnye virágzik nálunk,
Barna legén' jár mi nálunk ;

Szémém sè merém rá vetni,
Mer' most kezdém szeretgetni.

(Sárköz. Leirtam Nagy Rózától.)

BARNA DEZSŐ.

Mégdöglött a Bogdán-csacsi,
Mégnyuzta a Bogdán bácsi.
Jó lesz a bőri bundának,
Annak a nyalka fjának.

A körme még kocsonyának,
Valamennyi rokonának.
Vékony béle még kolbásznak,
Alsó fölső szomszéggyának.

A füle még stibédliuc,
Annak a hétyke ményinek.
A széme még ókulának,
Annak a véu vak aptyának.

(Veszprém megye.)

TÖTTÖSSY BÉLA.

Tájnyelvi sajátosságok.

Székely szólásmódok.

Ha jól kérdeném: erre menyen-e az út Vásárhely felé? Tám jó helyt kérdezősködöm: Itt lakik-e a szabó? Ha nem hibázom kérdéssel: Van-e itt eladó gabona? Tám nem kérdelem rosszul: eladó-e (férjhez adó) a' kietek lánya? sat. — Ezekre szokás felelni: Kérdő nem veszi utját! Nem hibázott a kérdéssel! Más helyt kérdezősködjék, mett annak nem itt a hejje (helye). Nem találta el a kérdést, vagy: rosszul találta, mett sat. Az igen bátor kérdés lén (vala).

Neked a szájad örökké jár. A' mig élék, hadd járjon; ha meghalok, hallgathat eleget. Azt nekem azért adták, hogy járjon.

Elig tudja reavenni magát, hogy hazúl kimozduljon (házából). Menne, ha a ház es menne. Fél, hogy minden elpusztul, ha ő nincs honn. Szereti honn ülni, mind a vaslapát (vaskalán).

Tátva hagyád az ajtót. Tedd bé, mett kifut a madár (a szoba melege). Ha még ugy hagyod, oda csiptetem a nyakadot. Mintha arra az ajtóra szükség sem vóna, úgy nincs gondotok rea. Hisz azt nem tréfából csinálták.

Van-é pénzed, ját (pajtás)! — Van a' fenének! bár vóna! bár kapnék valahol! bár valakinek menne el az esze, s adna egy marékkal (marokkal)! — Elvennéd-e hát? — El én bíz isten uccsegen! én ojan bolond vagyok, hogy egy szóval sem monda-

nám, hogy nem kell. De aval nem verik ki a szemedet. Az embernek nem minden bolondságra adnak száz forintot.

Csak ennyi széna lett azon a' nagy helyen? — Enyi hát! mennyi-és lett vóna? — Sok szép = kevés. — Kellott vóna-e még? ha többet nem adtak, legyen elég ennyi-és (azaz, ha több nem termett). — De e' még-is igen kevés! (Csikszékben: kevés). — Már ha kevés, vegyen kjed többet az istentől! ott van mind, én nem ettem meg belőle semmit!

Mit észél, héh! adj nekem-es belőlle! — Nem adnék én, ha a szemed kifolyna-es; vagy: én biz a szemedétt sem! Abba nem vágod a' fogadot. A nem nyomja ki az ódalodot. Azt nem rakod a hurkádba. Attól nem áll félre a hasad. Adok sujt (süly). — Adj belőlle szegénynek, te falelkű, egy falást! hisz aval úgy sem hizol meg! hát te ojan vagy? adj neki no! ne kívántasd. Me hát no! nehogy megdögölj kívánságodba; vagy: nehogy megbornyúzzál (borjuzzál); vagy: ha nem kapnál belőlle, a szemem előtt megköjkezzél. Adék e no!? — No mett bezzeg adál! nekem csak ennyicskét miétt-es adsz? hisz ez anyi, mint kilencz medvének egy vaczkor! a fél fogamra sem elég! Ugyan megerőltetted-e magadat? jó, hogy meg nem szakadál belé. Ha az istenes úgy adna neked, mind te nekem, három napra elpatkólnál a világból. Ugy sajnálod, mintha a husodból adnád. — Még mondasz-e? köszönd meg, hogy azt is kaptad. A nem jól lakástól való. Nem habálunk mind csak azt. (Habál = hapsol, állati módra mohón eszik.)

Szép házat építének István bátyámék, kőből veres cserép alá; de elég drága-es biz a. — Már biz a mig ökjemít kjednek híjják, addig hejába épitt palotát (irigységi megjegyzés).

Az a legény kevélyecske! — De még mijen! — Elig állhat a lábán. Ha ojan erőss vóna, a' mijen kevély, a világot össze-verné. Ha ojan beteg vóna, a mijen kevély, egyszerre meghalna.

KRIZA J.

Göcseji halottbucszátató.

Szomoru feküjü, engém juóra hajto, szépen keütü, engém szárnyara eresztü idés anyám, árvahagyü kedves idés anyám! De eszakadoztak a té kezeidek; ki keres a té nevetlen árváidnak immá kényeret? Ah szomoru feküjü idés kedves szülödajkám! Mellen messzi messzi utra indutá, sárga színbe föjötözü kedves idés anyám, kedves égü gyértyám, a ki én elüttem világsütöttá. Az én kiét kedves lábam de eszakadozott, a kive én utánam beteg ágyamba szüvessen fordútá! Kedves idés anyám, ki fordu ezután hozzám, ha megbetegülök? Sohun a kerek világon sénki

de sènki sè lössz, a ki csak èk kalán vizet is aggyon. Eszalasztottalak kedves szüli dajkám, eméheték ettán akárhá, de csak az üres helédet találok! De etisznek én elülem mái napságtu fogva kedves idès anyám. Mozs má az istennek ajállolak kedves idès szüli dajkám. Az ur isten engéggye még, hogy Jozse Pálban színrü színre lássok égymást. Isten veled kedves idès anyám, kedves jóú szüli dajkám!

Sz. G.

Paraszt felköszöntő.

Ennek itt bor a neve! Annak a csivirgós csavargós tókének a leve; vaskapával verégették, meccó késsé sanyargatták, túfa közé szoritották, mogyoró fávâ körülhúzták! De tudod-é té gazembér, nekém mit vétettel? a mútkor az uccán a földhő vertél, a sárba bekevertél; a kutyákat rám lázitottad. Mos má tudod mi a katona rögula? furt az áristomba.

(Halas.)

WOLF VILMOS.

Hegyháti tájszók.

Tüzet bag z a n i: rakni, éleszeni.	Mokmitál: csinál (gyereket).
Bérgyu: borju.	Nyiltosan: nyiltan.
Bincsókos: varros (a gyerekek feje). Tsz.	Ótotturó: eczettel kevert.
Börczü: kérődzik.	Öjeé: övé.
Csér: (esőzés után támadó pocséta).	Paléta: ponyva.
Csilikányoznak a gyermekek, mikor karót dugnak a földbe és azon csórják magukat.	Pásta: pázsit. Tsz.
Czuodor név: vezeték. Tsz.	Paszatol: locsolgat a (vizben). Tsz.
Déletének (a marhák): delelnék.	Pencza: pénz.
Fektetnek a bojtárok (mikor a delelő csordát őrzik).	Pessed: (a hus nyáron, mikor sokáig áll).
Gérnye: sovány.	Pörtet: (botot, mikor valaki eldobja és az forogva reptül).
Gincz-göncz: limlom.	Purutya: lusta. Tsz.
Gyuri Palival idős: egyidős.	Puczán lenni: piszkosan, rongyosan.
Kert: fonás faágakból.	Rokkon: rokon.
Látodék-é: látod-e? Tsz.	Saruzni: táncolni (különösen vén asszonyokról).
Maszlang (leszek), ha nedves füben járok.	Siposfa: akácza, melynek leveleivel a gyermekek sipolnak.
	Vázstó: bab, paszuly.

DONNER LAJOS.

A MAGYAR NYELV

A folyóiratokban.

A Figyelő egyike azon kevés lapunknak, melyekben gondosabban kezelt nyelvet találunk. — E folyóiratnak hat (októberi és novemberi) számából szemeltem ki egyes oly dolgokat, melyek igazítást kívánnak.

Először a helyesírás mutat következetlenséget. Így találjuk vegyest: *ekkép, ekkor, ahhoz, kevésbbé*, — és *ekép, ahoz, kevésbé*. Akár az etymológiát, akár a kiejtést vesszük irányadónak, csak az előbbi alakokat lehet helyeselnünk. A *kevesbbé* szót, helyesírásunk mai állapotában etymológiájánál fogva csak *kevésbbé*-nek írhatjuk; ama másik, a *kevésbé* minden tekintetben, akár a szófejtést, akár a kiejtést ismerjük el irányadónak, félszeg írásmód; mert ha a kiejtést követnők, akkor sem volna *kevésbé*, hanem *kevézsbé*. — Következetlenül vannak írva ezek is: *elvesszen, vesszük*, — és *ébrszszsen, vadászssa*. Legkövetkezetlenebb mai helyesírásunk az idegen szavak írásában. A „Reform“ kezdettől fogva magyarosan írja őket; s ámbár következetesen maga sem viszi keresztül (mikor pl. *szymmetria, szymfonia* és hasonlókat ír), írása módját ma már félig-meddig mindenki követi; de épen ebben a „félig-meddig“-ben van a baj. Mert olyan honos (vagy szükségképen meghonosuló) szót, mint *civilizáció, filozófia, himmus, kombináció, klasszikus*, csak olyan joggal írhatjuk magyarosan, mint akár a *gavallér, ssandár* és hasonló szót. De nem szabad még egyes szavakban is olyan következetlenné lenni, mint a Figyelő, melyben ilyeneket találunk: *klasszikus, klasszikus, klasszicizmus, génüssz, muussa*. Vagy legyen mindig *klasszikus, klasszicizmus, génüssz, mússa*, vagy tartsuk meg egészen az eredetit s legyen: *classicus, classicizmus, génüssz*.

A rossz szavaktól is jobban lehetne óvakodni. A Figyelőben még van *tagadhatlan* (e h. tagadhatatlan), *bizottmány* (bizottság), *nehogy* (hogya ne), *ítész* (bíráló, kritikus), *történész* (történettudós, -író, -buvár), *küzdter* (küzdőtér) stb. *Veendem, vetendem, kerülend* még most is sans gène egyszerű jövő időnek vannak véve. *Minél* még most is e helyett: *mennél* v. *mentül* (az ilyenekben: költeményeiben az egyénítésnek *minél* kevesebb nyomára találunk); és miért? mert a német nyelv mind a kettőt az *je* szóval fejezi ki!

Latinosságok az ilyenek: . . . jegyesének hű ölébe, *kivel* (e h. *evvel*) egybe is kelt; — nem vagyok az az ember, *a ki* siket és vak *legyen* a megrovás ellen, s *neheszteljen* érte (Szász

Károly) = non sum is, qui sit etc. (e h. a ki siket és vak és neheztel.)

Németességek: „Csakhogy *úgy véltem fordítani*, a mint fordítottam“ = ich glaubte so übersetzen zu müssen. Látjuk, hogy mégsem igen lehet magyar szavakkal németül beszélni; mert a ki az idézett mondatot írta, mégsem merete egészen így írni: *úgy véltem fordítani kelleni* (e h. azt véltem, úgy kell fordítanom). — „Hosszasan ereszkedik *ki* a viszonyok elemzésére“ = sich über die sache auslassen: bele ereszkedni, belebocsátkozni a dologba, terjedelmesen szólni.

Helytelen vonzatok: „csak a kiválasztottaknak van annyira *hatalmában*“ (e h. hatalmukban); — „vágyott a tapsok *után*“ (sich nach etwas sehnen) e h. tapsokra. Itt-ott a szórend is hibás, pl. „mely *magát Csák Mátétól származtatta*“ e h. mely Csáktól származtatta magát; — „ez *alig elkerülhető*“ e h. ez alig kerülhető el.

STEINER ZSIGMOND.

A hirlapokban.

Korunk. 197. sz.

Külföld. „E feltét alatt lemondását *be nem adni ígérte*“ e helyett: *ígérte, hogy nem adja be sat.* — Vegyes. „A zárórák *szüntessenek* meg“. Szenvedőige akar lenni, de elmaradt a szenvedőképző *tet*, tehát: *szüntettessenek* meg, vagy helyesebben cselekvőleg: a zárórákat *szüntessék* meg. „Az idény alatt erejéhez *tért is*“, helyesen; erejéhez is jött. „Mint politikus, *összevegyülése volt* a radikálizmusnak és konservativizmusnak“, e h. mint politikusban egysülve volt benne radikálizmus sat. „*mindenhez jó kapaszkodni*“, e h. *mindenbe*. „A fővárosi *rókafalka* társaság“, mindencetre igen furcsa elnevezése, a rókavadász társaságnak. A terézvárosi Deákpárt cz. cikkekcskében 12 soron át négyszer fordul elé *szenvedő ige: karoltatott fel, választatott, megpendírtetett, választatott.*

Ellenőr. 264. sz.

„A társulat *feloszló gyűlésében* kimondta“, e h. a társulat azon gyűlésen, melyen feloszlását elhatározták; mert nem a gyűlés feloszlásáról van szó, hanem a társulateről. „A kifizetetlen tűz- és jégkárak soha sem fognak *kielégítettni*“, e h. kárpótoltatni. (A kárt kárpótolják, kielégítik a követelőket.) — „A földhitelintézetnek egy megbízottja érkezett Széphalomra, hogy Kazinczy F. birtokát *megbecsülje*“. A magyar így szól: Itt van fiam a pénz, de aztán megbecsüld

s ismét: kimentek az esküdtek, hogy a földet felbecsüljék. — „E foghely 1000 rab számára levén berendezve, most *tehát* már elég bő“. Ha a protasisban a részesülő használata következtében elmaradt az okadó kötőszó *minthogy, mivel*, — az apodosisban helytelen a következtető *tehát*. „Egy holttestet találtak, melynek *feje volt összezúzva*“. A *feje* szón nincs hangsúly, csak általában akarja mondani, hogy a feje össze volt zúzva. „Fazekas (egy vallatás alatti rab) azt is *bevallotta*, hogy B-t ő ütötte agyon“. Meg kell különböztetnünk e 3 igét: *megvall, bevall, kivall*. 1. *Megvall* — kijelent, ha nem vallatásról van szó, hanem valaki magajószántából föltár valami tudottat (társalgási cselekmény), mint: *Megvallva az igazat*, sokszor a magyar lapok rosziul irnak magyarul. 2. *Bevall*, a kit pl. vagyoni állásáról megkérdeznek, azt bejelenti a törvényes helyen (törvényes cselekmény). Hány akó bort vallottál be? 3. *Kivall* — valami eltitkoltat kimond a bíró előtt (vallatási cselekmény). Itt a főszó a mintegy bezárt tudásnak kibocsátását, amott a hivatalos könyvbe beírást akarja kifejezni az ígекötő. Tehát: *Fazekas azt is kivallotta* sat. „... kire 16 rendbeli betörés *bebizonyúlt*, e h. bizonyúlt be. „A *szaporulat* (a koleránál) 22, e h. szaporodás. *Szaporul* ige nincs, hanem *szaporodik*, s ebből képezhető a főnév. Igen, de a *szaporodás* már régi, valami újat kell föltalálni, ha annál rosziabb is. Mentségül nem hozható fel, hogy a *szaporodás* mást is jelent; nagyon sok szó van minden nyelvben, melynek több különböző jelentése van. „A leány egyedül érzi magát a világon, *elnésvé* minden összeköttetéstől, e h. összeköttetés nélkül.

Pesti Napló. 272. sz. regg. kiadás.

Külföld. „A szavazás izgatottság *közepette* folyt le“, e helyett: *közepett* vagy *közt*. „— ama beszéd *elitélését magában foglalja*“, helyesen: *roszálását foglalja magában*. „— minden *összehányatott* (— nagy kapkodás állott be), hogy egy ügyetlen interpellatio jellege *megváltoztassék*“ (— jellegét megváltoztassák) „— — e kamara *lehetetlen*“. Valami olyat akar mondani, hogy: e kamarával *lehetetlen* kormányozni. „— — kik *sem* demokraták, *sem* a demokracia ellenségei“, e h. kik *sem* nem demokraták, *sem* nem ellenségei a demokracziának. „ez ízben jobban *fogja felismerni*“, helyesen: ez alkalommal jobban föl fogja ismerni. „— — és *egy* diadallal“, helyesen: és diadallal. — Különfélék. „az egyletnek egy gyermekert létesítésében *kezére járhatson*“, helyesen: *segélyére lehessen*.

A Hon. 273. sz. esti kiad.

Első cikk, „Akkor *emlékeztettem* azon szavakra“, helyesen: emlékeztettem önöket; mert — a mellett, hogy a fentebbi kifejezés kétértelmű is — *emlékeztet* ige nem intransitivum, hanem átható. Épen ily hibásan használják sokszor a *figyelmestet* igét. „Legújabbán az a hír *tartja fenn magát*“, e h. híre jár, vagy ha épen a tartósság fogalmát is ki akarjuk fejezni: állandóan híre jár. Különfélek. „*kevéssé*“, helyesen: kevésbé. Távsürgönyök. A börzekamara *egy* határozattal elrendeli“, e h. a börzekamara határozata elrendeli. „*a képviselőház tagjai a tartománygyűlésből nem küldhetők ki*“, ezt akarja mondani: nem a tartománygyűlés küldhet tagokat a képviselőházba. „— — azonban az *előhaladt idő tekintetéből*“, e h. a késő őszi idő *miatt*. „A behozandó reformok *tekintetében*“, e h. reformokra nézve, vagy reformokat illetőleg. „a hivatalok — — a pályázók politikai *nézete miatt* adományoztatnak“, helyesen: nézetéért.

KOMÁROMY LAJOS.

Az iskolákban.

„Latin mondattan. Schultz nyomán készítette Warg a János, a kőrösi lycumban bölcsész- és neveléstanár, a magy. tud. akadémia tagja. Negyedik javított kiadás.“

Már sokszor volt kezünkben e könyv, s kezünkben volt a toll, hogy írunk róla, hogy megbiráljuk ezt a testi-lelki nyomorékot; de mindannyiszor erőt vett rajtunk a felháborodás s nyugodtabb pillanatokra kellett hagynunk megismertetését. Megvalljuk, most sem vagyunk teljesen mentek minden felindulástól; de hisz lehetetlen is, mikor egy olyan ember, a ki még a latin szótárral sem tud becsületesen bánni, kezébe mer venni egy latin mondattant, hogy azt németből undorítólag lefordítva magyarul megírja; a ki magyar tud. akadémiai tag léte, noha magyar nyelvtant is írt (?), e munka után ítélve, a legcsekélyebbet sem ért a magyar mondattan szabályaihoz; a ki kánpadra viszi saját anyanyelvét s úgy elmarczangolja, hogy minden íze megszakadoz bele; a ki akár tudatlanságból akár lelkismeretlenségből megmérgezi, örökre megrontja a gyermekek ép, egészséges érzékét! Mert a mit tehetlensége érzetében védelmére fölemlít, hogy t. i. pár helytelen szerkezetet a latin gyakorlatok kedvéért használ, az egyáltalában nem menti, nem mentheti őt; nem mentheti, mert nyelvünket, de meg bármely más nyelvet sem szabad semmiféle nyelv kedvéért sem gyötreni, rontani; nem mentheti, mert ez csak üres

szépitgetés; botlásainak halmaza ugyanis egyszerűen szembeötlő tudatlanságára vezetendő vissza.

Hogy a latin nyelvre való hivatkozás nem egyéb pusztaráfogásnál. bizonyítsák a következő tények.

„A jó *senkit* nem *irigyel*“ latinúl: *nemini invidet*, magyarul: senkire sem irigykedik. „Te emlékezel, hogy Cicero és Atticus barátok voltak“ latinúl: *meministi Ciceronem et Atticum amicos esse*, magyarul: emlékezhetel, hogy —; csak a német mondja: *du* *erinnerst dich wohl*. Ilyenek a „*mi* reménylettük, *ti* emlékeztetek“ sat. helytelenségek. „Nem vala kétes, hogy Caesar Pompejust *le fogná győzni*“, latinúl: *non erat dubium, quin Caes. Pompeium vinceret*, magyarul: semmi kétség sem vala benne, hogy Caes. Pompejust legyőzi. „Az Alpesek nem *akadályozák* Hannibált, hogy Italiába *vonuljon*“, latinúl: *Alpes Hannibalem non arcebant, quominus in Italiam invaderet*, magyarul: az Alpesek Hannibalt meg nem gátolhaták, hogy benne *vonuljon* Italiába, sat. sat.

Hogy vastag botlásainak nagy részét csakugyan tudatlanságának rovására kell felírunk, az kiderül a következő idézetekből.

„Diagoras mindkét fia azon egy napon kiáltatott ki *olympiusi* győzővé.“ Annak a helynek nem *Olympius*, hanem *Olympia* volt a neve. „*Látszik, hogy szomorú vagy*“, latinúl lesz: *nulum dubium, quin tristis sis*; pedig így akarja fordíttatni: *tristis videris*; csakhogy akkor rosszúl van magyarul, 'mert így kellene állnia: (úgy látszik) mintha szomorú volnál. „*Cimon otthon és a katonaságnál* magának nagy hírt szerzett.“ *Domi militiaeque* nem annyit tesz mint *otthon és a katonaságnál*, hanem: békében és háborúban, vagy: polgár és katoná. „Hannibal Livius *értelme* szerint nem bölcsen használta győzedelmét.“ Csak a 2. vagy 3. pontot kellett volna a szótárban megnéznie, s látta volna, hogy *sententia* annyit is tesz mint: ítélet, nézet. „Sok *philosophus megmutatási alapja inkább szinlő* (speciosus) mint igaz.“ S ez 13—14 gyermekek számára van mondva! Nevezetes különben egyebeken kívül benne a *szinlő*; csak úgy sejtjük, mert a német nincs kezünk között, hogy csilllogó bizonyítékokról van a szó. „Themistocles eszélyesége *az volt a hadban, mi a békében*“ = Warga jártassága az a bölcséletben, mi a latin és magyar nyelvben. Ki igazodik el ezen? Az *eadem prudentia* itt: eszélyes volt egyként békében és háborúban (= ép oly jeles hadvezér mint bölcs politikus.) „Mások ajánlása (*recommendatio*).“ Ha megnézte volna a latin szótárakat, láthatta volna, hogy ezek a *recommen-*

datio szóról nem tudnak, nem hallottak semmit. „Egyenes dolog, hogy ember embertársát oltalmazza“ — *a equum est*. Ez is a szótári dolgok közé való. „Mi reményeltük, *miként* (hogy) a *fogna lenni*, hogy tőlünk ily nehéz munkát nem *kívántok*. Caesar nem hitte, *miként a fogna történni*, hogy katonái a németektől oly nagyon *félnének*. Jól tudjuk, *miként a fog lenni*, hogy *te ügyekezni fogsz* szüleidnek tetszeni. Átláthattuk, *miként az lesz*, hogy te mások fölött *kitündöklendesz*.“ Vigyázzon csak jól az olvasó, s itéljen, feltehető-e arról, hogy csak szikrányit is gondolkodott volna valaha a magyar nyelv szabályai fölött, a ki őt sorban, nem mondjuk annyi zagyvalékot, hanem csak annyi következtelenséget, ellenmondást egybehalmoz? Egyszer „*mi reményeltük*“, másszor egyszerűen csak „*átláthattuk*“; egyszer „*miként a fogna lenni*“, másszor „*miként a fog lenni*“, s harmadszor „*miként az lesz*“; egyszer „*hogy — kívántok*“, másszor „*hogy — félnének*“, harmadszor „*hogy — te ügyekezni fogsz*“, s negyedszer „*hogy — kitündöklendesz*.“ Különböben hogy visszatérjünk a latin nyelvben való járatlanságára, azt e példák is kétségtelenné teszik. Mondattana 88. §. 4. pontjában e szabály áll: „Sok igénél hiányzik a hanyatszó, tehát a határozatlanmód (?) jövő ideje is; ily esetben *fore ut* körülírt jövőt használunk, pl. *Scio fore ut omnes hoc discant: én tudom (ich weiss), hogy ezt mindenek tanulni fogják*.“ Tegyük fel, hogy a latin példa fordítása jó; mi következnek belőle? Az, hogy a példatárban is e szabály szerint fog eljárni; de ő e szabályról, noha „Schultz nyomán (maga) készítette“, egy árva szót sem tud, s a latin példát „*Intelligere poteramus fore ut praeter alios excellas*“ helóta módra így fordítja magyarra: „*Átláthattuk, miként az lesz, hogy te mások fölött kitündöklendesz*.“

Ez idézetek latin nyelvbeli jártasságát illusztrálták. Lássuk immár, hogy áll a magyar nyelvvel.

A szenvedő alak sértő, darabos használatát nem is említjük, pedig csak úgy hemzsegnek; noha méltán kérdehetnők, mire való az ifjak romlatlan fülét oly vizás hangokkal gyötreni s rontani, mint: „Ha barátaid *tőled* kevésre *becsültetnek*, te sem fogsz sokra *méltatni azoktól*“; csak a többiből veszünk néhányat elé.

„A *haszárti* halál; a *haláltóli*, az *emberektől*i félelem; első *isbeni* tanítás.“

Az idők és módok előtte olyas valamik, a melyeknek elég ha a nevét tudjuk; a többit a grammatikusok lássák. *Ira* neki imperfectum, perfectum, plusquamperfectum s aoristus; de ugyanaz az *irt* is; a futurum exact. egyszer *ír*, máskor *írni fog*, har-

madszor *irand*, majd meg *írni fogott*. A módokkal sem bánik el különben; a mint kedve tartja indicativus helyett használja a conjunctivust, optativust s megfordítva; a hol conjunctivusnak kellene állnia, ott meg infinitivussal él.

Példák. „Caesart nem *vették rá*, hogy a tanácsból haza *térne*“ e h.: nem vala rábirható, hogy haza térjen. „Sok példáját *hozhatom* föl a gazdag embereknek“ e h.: sok gazdagot említhetnék meg példakép. „Te attól *tartozol* inkább félni“ e h.: attól kellene inkább félned. „Tartanunk kell, *hogy* (a szerencse) el *ne hagyjon*“, s mindjárt nyomban rá: „Cicero félt, *hogy* Pompejus Italiában *marad*.“ „Azt tartják, hogy Ödipus tudta nélkül *ölte legyen* meg atyját. Hannibal a rómaiaktól kárhoztatott, hogy hűtlen *volt legyen*. Socrates azt szokta mondani, hogy mindenki abban, a mit tud, eléggé ékesszóló *legyen*.“ (Socratesnek igaza van; csakhogy megfordítva is áll, hogy t. i. a ki mit nem tud, abban *nem legyen* ékesszóló.) sat. sat.

Kifogyunk a térből, azért csak néhányat sorolunk fel a véget nem érő idétlenségekből.

„Horác (*mint*) *gyermek* atyja által neveltetett. Hannibal, *tíz éves gyermek*, atyjának gyűlöletet fogadott a rómaiak ellen“ e h.: gyermek korában, tíz éves korában. „A *már meghaló* Sándor azt, a ki legjobb vala, nyilvánította utódjául“ e h.: S. haldokoltában a legderekabbat —. „Az emberek nagyobb része *kivánóbja a pénznek* mint az erénynek. Zeno *természettel* haragos vala. A bölcsnek *nem* oly sok dologra *van* szüksége *az élet végett*, mint a bolondnak.“ Kiváncsiak vagyunk, hogy magyar grammatikájában is úgy tanítja-e, hogy „nincs“ nem jó, hanem *nem van*. „Nekiünk *érzések* kellene, azért hogy a *dolgokat fölfoghassuk*, és lélek kell, hogy ítélhessünk.“ Bizony kellenének. „Italia *nagy részszel* kisebb, mint Hispania. *Barátainkra való visszaemlékezés* gyakran okozza, *hogy mi mint távollevők is láttasunk azokkal beszélni*.“ S így egy magyar akadémiai tag beszél! „Sándor *tanított* Aristoteles-től, egy nagy tudós és híres philosophustól. A *vitéségnék fent nevezett példái* nem ritkábbak a görögöknél, mint a rómaiaknál.“ Először nem volt semmi *fent nevezve*, másodsor micsoda alak az a *példái*? „Tehát Jugurtha *a mint csak lehet* igen nagy sereget fegyverez föl, a városokat részint erőszakkal, részint *azok akarata szerint hatalma alá hajtja*, s *készül egész Numidia fölött országolni*. Ó *mit fog tenni*, meglátja ha töled választ nyerend. Az előjárók *leginkább megvalának elégedve* asszal, hogy a *polgárzatban* jó erkölcsök virágoztak.“ Miféle ige az a *polgárzik*? „*Ámbár az ember lelke halhatatlan, teste*

mégis elenyészik — ámbár az ágyú rézből van, a kereke mégis elrothad. „*Midön Cicero quaestor vala Siciliában, fedezé föl Archimedes sírját. Előbb vizsgálatot tegyetek, és miután vizsgálni fogtatok, ítéljetez.*“ Ha ezt egy rigorosansnak mondaná valaki, bizony jól megnézné emberét, hogy ébren van-e. „*Ne felejts el* nekem megírni, mit *tartozzam* tenni ez ügyben.“ A hol *szükség*-nek kellene állnia, ott, mint föntebb láttuk, *kell* áll; a hol meg *kell*-re volna szükség, oda *tartozik*-ot tesz. „*Menj tovább a tudományokat szeretni* — perge literas diligere.“ Azt akarná, ha tudná, vele mondani, hogy: csak foglalkozzál tovább (továbbra is) a tudománnyal.

S az ilyen észficzamító sületlenségekről azt mondja az előszóban, hogy ezek „mint megannyi itéletek, fejtik a lelket!“

Záradékkül még egy szavunk van azokhoz, a kiket illet. A fejlődő ifjúság, a latin, de különösen a magyar nyelv nevében és érdekében hangos szóval követeljük, hogy ettől az értelem-mételyező munkától egyszerre mindenkorra szabadítsák meg iskoláinkat; egyszerűen, hogy tiltsák el. SZARVAS GÁBOR.

IDEGEN CSEMETÉK. FATTYÚ HAJTÁSOK.

Kell, hogy. A Nyelvőr 432. lapján Steiner úr a *kell* ige mellett csakis az infinitivust tartja magyarnak s úgy érzi, hogy a napisajtóban, országgyűlési beszédekben, hivatalos iratokban gyakran cléfördülő „kell, hogy“ latinos. Mennyire törzsökös, népies magyar kifejezés, hadd bizonyítsák a következő példák: „Ha az isten reá mérte, végig kell, hogy szenvedje. (Vadr. I. 356. l.) A mejik kettő az ő hegedűje után tánczol, össze kell, hogy szerelmeséggyék (u. o. 361.) De azok nem birták meg, magiknak az óriásoknak kellett, hogy őt aprítsák (u. o. 419.) Most a borsóval nem kellett, hogy baja legyen (u. o. 422.) Erőnek erejével hézzá kell, hogy mönnyön. (u. o. 477.) Koszton (— póznán) kell, hogy az ember felnyójsa hézzá az estanciát (u. o. 359.)

PONORI THEWREWK EMIL.

Költösvén volt. Új nyelvtani alakkal akarja nyelvünket megajándékozni Irányi Dániel. Azt írja a Reform 323. számában: „Nem voltam ugyan többé Párizsban e nyilatkozat keltekor — Brüsszelbe *költösvén volt* a téli hónapokra.“ — Majd nem sokára lesz talán szerencsénk még cifrábbakat hallani; pl.: „Öreg napjaidról előre nem *gondoskodván lesz*, szomorú napokat fogsz élni.“ Vagy: „Jobban *vigyásván volna*, nem vesztetted volna el pénzedet!“ S ismét: „A jövő héti lakodalomra *elmenven leendene*, minden esetre jól fognál mulatni!“

STEINER ZSIGMOND.

Midőn, a mint, hogy, ki. Hogy mennyire nem a magunk nyelvén gondolkozunk, többi közt kirívó módon mutatja az elősorolt szavak használata is. A multkor a „miután leírta vo'na“-féle latinismus ellen szólaltam fel (Nyelvőr 389. l.), illő tehát, hogy lator édes testereit se kiméljem. Ott van Czuczornál (Meseék XXXIV.): „de *midőn* ezek egykedvüleg odább *ballagnának*, boszúsan szidalmazá“ e h. *midőn* ballagának. Jókainál (Erdély arany kora): „*A mint* eképen *törné* magát az utókor javáért, valaki elkezd kaparászni az ajtaján“ e h. a *mint* töré. Szalaynál (Státusférfiak, Franklin): „*azt oly örülségre hozták, hogy felkiáltana*: kövezzétek meg“ e h. *hogy* felkiálta. Horváth Mihálynál (Magyarorsz. tört. I. 1.): „Kémeiket küldének tehát észak felé, *kik* uj hazát *keresnének*“ e h. *hogy* keressek. Igaz, hogy a latin ezeket mind úgy mondja, de hát a mi nyelvünk is csak nyelv és így talán szabad, hogy neki is sajátságai legyenek.

Vén, ifjú *mint vén, mint ifjú* helyett szinte latinismus föltünő példát szolgáltat rá Döbrentei:

„*Vén*, csak azt nézhessem a magyar hazában,
Ifjú a mit vártam benne hajdanában.“

Hasonló találkozik minden régiebb remekírónkban; de újabb időben úgy látszik, s ezt nem panaszképpen mondom, kivesz a fajtája; utolsó föllobbanása talán Garay Jánosnál mutatkozik, a ki (Családi képek IV.) *azt* mondja: „S gyermekek közt *gyermek* állok“ e h. *gyermekként*. No de vigasztalódjunk, marad azért elég más.

Ohajtja őt lakni. „A nemzet Budán, a királyok hajdani székvárosában *ohajtja őt lakni*“ (Horváth M. Magyarorsz. tört. V. 17.). Ennél czifrább latinismust már képzelni se lehet. Világos utánzása az acc. c. inf.-nak. Magyarosan úgy mondanók, hogy „a nemzet *azt ohajtja, hogy*“ (t. i. Mária Terézia) Budán *lakjék*. Átható igével megfér ugyan e szerkezet, mert mondhatni, hogy „*ohajtom őt látni*“, de *át* nem hatóval nem tehetni, mert „*őt lakni*“ nonsens.

Költség. A német nem tesz különbséget „kosten“ és „kosten“ közt, de a magyar tesz s az egyiket „költséggel“, a másikat „rovással“ fejezi ki. Germanismus tehát, mikor a „költséget“ „rovás“ helyett használjuk. Ilyet követett el Szalay (Franklin) ezekben: „De nem csak *hogy* ezen enthusiasmus megmosolyogtatja Franklint, ő még mulatja is magát azoknak *költségén*, kik ajánló leveleket kérnek tőle.“ Nemde *azt* értenők ezen, hogy a jó Franklin dinomdánó nokat csapott s ezeknek a kontóját ajánlt-

jaival fiztette. Helyesen: az ő rovásukra mulatja magát.

Kijön a német „auskommen“ értelmében szemenszedett germanizmus. A magyar kifejezés rá beéri vele, megvan vele. Az irodalom nagyon fölkapta; így Jókai azt mondja (Eppur si muove IV. 127.): „Annak belső fiókjában találsz félévre való jövedelmedet. Úgy hiszem *kijössz vele*.“ Sőt még a Nyelvőrben is ott diszlik (Szarvas: Egy hirdetemény 351. l.) ilyenképp: „a zsidó ép oly jól *kijön* a maga két idejével, mint a görög az ő háromszoros számú időalakjaival.“ A nép nyelvébe is elhatott, de ott vagy azért hogy a lelkiismeret furdalja, vagy pedig azért, hogy jobban értik, mindig utána mondják az eredetét is.

Egy. Ez igen gyakran csak ott áll, a hol a német „ein“-t használja. De minthogy a német nyelv a miénknek se inge se galérja, azért azt hiszem szükségtelen utánózni; no meg aztán kár is, mert olyankor az „egy“ teljesen fölösleges, tehát csak haszontalan szószaporítás, sőt még félreértést is okozhat. A mikor Jókai (Eppur II. 53.) azt mondja: „Ugy látta, hogy a mama nem *egy* virágcserepet tart a kezében“, mindenki azt érti, hogy talán kettőt vagy hármát; pedig nem azt akarja kifejezni, mert ott az utómondattal: „hanem valami levelet“. Hasonló az „egy“ használata a Pol. Div.-ban is (III. k.): „Én ugyan csak *egy* paraszt vagyok, ez az ur pedig nemes — hanem ló.“ Ha már azt mondta, hogy „*egy* paraszt“, akkor bizvást mondhatta volna azt is, hogy „*egy* nemes“ meg „*egy* ló“, legalább látnók a következetességet.

Mennyszikra. A *vízliliomnak* párja került a Tóth Kálmán *mennyszikrá*-jában (A szerelem. Főv. Lap. 276. sz.), a mi nyilván mennyei szikra akar lenni. Minthogy azonban Szász Károlynak ama felhívására, hogy vajjon szabad-e a költőnek némi szabadságokkal élni a nyelvtannal szemben, még úgy is felelnem kell, egyelőre csak annyit mondhatok, hogy valamint a debreczeni kolbász s a kassai sonka nem *debreczenkolbász* és *kassasonka*, úgy a vízi liliom és mennyei (azaz mennyből eredő) szikra se lehet *vízliliom* s *mennyszikra*.

VOLF GYÖRGY.

EGYVELEG.

(Íráshibák a Magyar Nyelvőrben.) „Volf György úrnak, — mondja egy különben helyes nyelvtani ismeretekről tanúskodó cikkecske — „A szószerkesztésről“ című cikkében a következő íráshibák vannak.“ Aztán elsorolja egyenként. *Részük* ugymond először is, helytelen; a helyes részök. Ha a cikk

írója azt mondaná, hogy az utóbbi alak mint eredetibb ajánlatosabb, nem volna szónok ellene; de midőn az előbbire a törvénytelenesség bélyegét süti, akkor már nem ítél részrehajlatlanul. Nyelvünk az *o ö* hangból való átmenetet az *u ü*-re annyira kedveli, hogy *e* hangváltozást nem csak a sokszorta használt képzőkben, ragokban vitte véghez (fordól, édesől: fordúl, édesül; gonoszól, kevélyől: gonoszúl, kevélyül; nevő, nemő: neví, nemű; tanó, sató, csengető: tanú, satu, csengetyű; látunk, nézünk: látunk, nézünk; urunk, istenünk: urunk, istenünk); hanem véghez vitte magukban a tőszókban is (bolcsó: búcsú, tőz: tűz, köld: küld, övölt, sat.). — „Hamarább, helyesen: hamarabb.“ E szerint *egyéb* (e g y e b - e t), *agár* (a g a r - a t), *kenyér* (k e n y e r - e t) sat. szintén helytelenek? Helyes biz az; sőt még a *hamarább* ellen sem lehet semmi kifogásunk; valamint azt sem róhatjuk meg, a ki az *odább, idébb, eddig* helyett az *odébb, idább, idáig* alakokat használja. Mert hiába megvannak, élnek, s erőszakolás nélkül, természetes úton lettek. — „Különbség. Többet fejez-e ki ez a szó mint különbség?“ Csakhogy ezt megfordítva is kérdezhetni. Aztán meg a *különbség*nek van története, a *különbség* pedig még élni sem kezdett igazán.

(Úrhölgy = hermaphrodita.) „Valahányszor egy levélborítékon ezt a szót olvasom: *úrhölgynek*, mindannyiszor kérdés támadt bennem, hogy lehet valaki ú r is meg h ö l g y is?“ A cikkecske aztán Budenz Szóegyezéseire hivatkozva felsorolja az *úr* eredeti jelentéseit: férfi, him, vitéz, hős, s hozzá teszi: „*úrhölgy* e szerint mint rosz, kétértelmű szó (hermaphrodita) elvetendő.“ A cikk íróját utasítjuk a Nyelvőr 402—408 lapjain mondottakra, a hol a jelentés módosulásáról van a szó; itt csak a következő szokat és kifejezéseket léptetjük ki állítása ellenébe. *Urfi* elvetendő, mert idéetlen tautologia = *him-him*. „Nagy Lajos után Mária *uralkodott*“ rosz, mert ez azt teszi férfiaskodott. „A szegény asszony, csak hamar megszokta az *uraságot*“ nem használható, mert *uraság* = férfiaság. „Ennek a paraszt lánynak oly finom *úri* képe van. Ez a menyecske *úri* módra öltözködik“ helytelenek, mert mást mondanak mint a mit akarnak. Végre vessük el, küszöböljük ki az *úri asszony, úrné* szokat is; mert az *úr* eredeti jelentése: férfi, him; *úrné* tehát annyi mint hermaphrodita. Az hogy a nép széltiben használja s hogy már Molnár szótárában megvannak, az etymologia ellenében ugyan mit is nyomhatna?

(Cicero pro domo.) A *főszöntőde* korcs szó használata miatt megtámadott fél egy beküldött cikkben védelmére kel a megrovott szónak. „A mi már magát a szó képzését illeti —

mondja a cikk pár sornyi, ide nem tartozó bevezetés után — engedelmet, ha 1-ör a neologismus és 2-ör a purismus hívőjének mondom magamat. Már pedig *fősz* — gyps bevett, közleketű szó. A főnévképző *da de* tán szintén jogerővel bír már nyelvünkben; s ha megáll *uszoda, lövölde, növelde* sat., megáll *öntöde* is. Vagy szabatosabb az elavult részesülői képző, mely hely és cselekvő személy közt nem tesz különbséget, s így aztán *sörfőző, harangöntő* sat. szóknál nem tudjuk, a májszterről vagy pedig csak műhelyéről van-e szó? Megvalljuk, a felelettel kissé zavarban vagyunk; zavarban vagyunk azért, mert nem tudjuk jól megérteni az első sorok velejét; azért inkább kérdezzük. A Nyelvőr a *főszöntöde*-t mint korcs szót megróta; a cikkbeküldő erre azt hozza fel, hogy ő neologus és purista. Ez az, a mit nem értünk. Vagy azt akarja vele mondani, hogy neologus-purista — zagyvalékgyártó? Azután az az argumentum, hogy *fősz* bevett szó, tehát hogy jó! Ugyan mit szólnának ennek az elvnek követői, ha az alföldi betyárok közül egy rakást felmentettek volna azért, mert a rablás már bevett szokás volt, már mindennapivá vált? „Ha megáll *uszoda, növelde, megáll öntöde* is.“ Csakhogy éppen az a baj, hogy sem *uszoda*, sem *növelde*, sem a többi pereputtya nem áll meg. A végül oda szúrt ellenvetés is elég gyenge lábon áll. Mikor a gazda ember erre a kérdésére: hol voltak ezek a lovak, azt a feleletet kapja, hogy az *usztatóban*, bizony nem gondol a kocsisára, a ki *usztatója* volt lovainak, hanem csak is a helyre, a hol megúsztak a lovak. De még ha e kétértelműség ok volna is valóban arra, hogy helynevet a cselekvő személytől megkülönböztessük, még abból egyáltalában nem következnék, hogy segítő eszköznek akármilyen badarságot felvehetünk s alkalmazhatunk.

(Még egyszer az idegen szók.) „Nem veszi észre a szerkesztő, mily szentségtörést követ el ázsiai tisztaságú nyelvünk ellen, a mely Európában is megőrizte szeplőtlen szüzességét, midőn ráfogja, hogy oly törzsökös magyar szavakat, mint a milyenek *bárány, beszéd, bolond, cserfa, csinál, csuda* — s itt a levélíró felsorol egy rakást a Nyelvőr 217—222 lapjairól — kölcsönvett volna a tót nyelvből?“ Aztán beszél még „a drága anyanyelvét szíven hordozó igaz magyar kötelességéről“, célzást tesz a „saját fészek“-féle közmondásra, s végül „nem reméli, de megvárja a szerkesztőtől, hogy e rút piszkot, a melyet rákent tiszta ősi nyelvünkre, legközelebb lemossa róla, bocsánatot csak ekként remélhetvén.“ A harag nemes, a lángot a hazafiság gyújtotta s mi tudjuk méltányolni; de csillapítani csak annyiban csillapíthatjuk, hogy az illetőnek figyelmébe ajánljuk a Nyelvőr VII., IX., X. füzetében eléforduló, e tárgyra vonatkozó cikkeket.

(Takaros körmondatok.) „Mit szól t. szerkesztő úr a következő két periodushoz? Az egyikre a Prot. Egyh. és Isk. Lapban (1872. febr. 17.) akadtam, a másikat a Pesti Napló folyó évi február hó 21-iki esti lapjából szemeltem ki. Az első így hangzik: „Az 1747. évi febr. hóban Vadosfán tartott bírói vizsgálaton *Nagy Pál ítélőmester, mint Sopronymegye az idő szerinti viceispánja által, a vádolókat alaptalan ráfogásukért keményen megdorgálva, a vádlott felmentve lett.*“ A Pesti Naplóban pedig ez a periodus olvasható: „A tüzoltók mindenekelőtt a szemközt fekvő raktárak megmentésén fáradoztak; *a mi a nagy szél miatt csak azért sikerült, mert az égő épület szabadon állott. Az iratok, melyek el nem égtek, ügyetlen lehányás által a szél által elhordattak.*“ Melyik szebb a kettő közül?“ Azt bajos volna hirtelenében elhatározni; mert szép mind a kettő. Hanem mi úgy gondoljuk, az utolsó mégis szebb. Abban ugyanis, hogy *a tüzoltás a nagy szél miatt sikerült, továbbá hogy az iratok lehányás által elhordattak,* van valami merész és meglepő.

GYŪJTŐINKHEZ.

A népnyelvhagyományok közlését ezentúlra megszorítjuk s a közmondások s népdalok közül csak is az olyanokat közöljük, a melyek nyelvészeti szempontból is figyelemre méltók, tehát a melyekben pl. ismeretlen tájszók, érdekes nyelvtani alakok vagy pedig szólásmódok fordulnak elő. Legtöbb súlyt fektetünk a szólásmódokra, tájszókra, hely- és ős családnevekre, népmesékre; de ez utóbbiakra csak akkor, ha híven a kiejtés szerint vannak leírva. Egyáltalában jövőre a Nyelvőrben csak is oly népnyelvbéli adatoknak engedhetünk helyet, a melyek a vidék kiejtését s nyelvbeli sajátságait teljes hűséggel tükrözik vissza.

Ezzel azonban nem azt akarjuk mondani, hogy t. gyűjtőink ezutánra felhagyjanak a közmondások, népdalok s egyéb, nyelvészeti szempontból kevésbé figyelemre méltó népies adatok egybeszedésével; sőt ellenkezőleg hathatósan kérjük, csak folytassák a gyűjtést a megkezdett buzgalommal; mert azon népnyelvi adatok, melyeket a Nyelvőrben nem közölhetünk, egy külön kötetben fognak megjelenni, még pedig a jövő 1873-ik év folytán. Végül tudatjuk, hogy a t. gyűjtők illő tiszteletdíjban részesülnek.

Tudomásúl.

A Magyar Nyelvőr első évi folyamának I—V. füzetei végkép elfogyván, megrendelést csak a második félévi VI—X. füzetekre fogadhatunk el. Ez öt füzet ára három forint.

Egyszermind figyelmébe ajánljuk t. olvasóinknak a boríték következő lapján foglalt előfizetésre való felhívást.

TARTALOM.

	Lap.
Mit akarunk?	1
A magyar szóképzés tárgyalásához. Budenz	4
A cím („Magyar Nyelvőr“) kérdése. Volf	13
Petőfi „János vitézének“ nyelve. Szarvas	20
A magyar naptár némely sajátosságai. Hunfalvi P.	26
Unitarius írók a XVI. évszázadból Budenz	29
A népnyelv hagyományok gyűjtésének ügye. Árpádfi	38
„Egy füst alatt.“ Thewrewk E.	41
Bartozfalvi Szabó Dávid új szavai. Steiner	45, 94
A helyesírás néhány kérdése. Szarvas.	57
Egy hirdetmény. Brassai	64, 109, 159
„ „ Szarvas	349, 402
Egyház. Budenz	69
A szözerkesztésről. Volf	74
Igen. Szász K.	80
Jön meg, hoz visz. Szarvas	82
Ór. P. Thewrewk E.	86
Fac simile. Szilády Á.	87
-Ben -ből. P. Thewrewk E.	89
Következetesség a helyesírásban. Szarvas	105
Jár, meg. P. Thewrewk E.	116
Egyház, éktelen, égődelöm. Szilády Á.	121
Faludi magyarsága. Borostyánkövi	122 172
Elő, elé. Budenz	153
Szórend. Joannovics	166, 206, 254, 303
Elárul. Székács	171
Észrevételek „Szabács viadaljához.“ Fogarasi	177
Lehet-e a kiejtés a helyesírásnak egyetlen alapja? Hunfalvy P.	202
Hogyan írjuk az idegen szavakat? Greguss	214
A Ferencz legenda. Szarvas	215, 263, 316, 366. 411
Cseh gyémántok. Volf	233
Német igék magyar köntösben. Greguss	217
Jó. Budenz	249
A „dag, dog, deg“ melléknévképző. P. Thewrewk E.	260
„Zrinyi a költő“. Greguss	261
Hál. P. Thewrewk E.	262
Az idegen szók. I. Csalomjai. II. Szarvas	297
A fosztó képző. Volf.	310
Észrevételek a Ferencz legendához. Deák F.	322
Néhány -ság, -ség-féle képző. Budenz	345
A nyelvtan és a költői nyelv. Szász K.	356
Is Lőrincz K.	361
Magyar-német és német-magyar postai szótár. Steiner	363

	Lap.
Az idegen szavak és a purismus. Volf	393
„Magam“ birtokos és tulajdonító raggal. Komáromy	408
A népirodalomból. Budenz	409
Városonki. P. Thewrewk E.	411
Az idegen szavak jogosultsága. Volf	441
De, hanem. P. Thewrewk E.	446
Nagysám, nagysád, nagysága. Komáromy	452
Az új népköltési gyűjtemény. Szarvas	453
A magyar nyelv a folyóiratokban és hirlapokban. 51, 100, 140, 239, 284, 286, 335, 386, 429, 431, 468 —	471
„ „ „ az iskolában	137, 190, 282, 471
„ „ „ az akademiában	189
„ „ „ az orvosi tudományban	242
„ „ „ a nemzeti színházban	144, 191
„ „ „ a képviselőházban	388
„ „ „ a minisztériumban	289
Idegen csemeték. Fattyú hajtások	48, 103, 145 195, 244, 291, 339, 389, 436
Szarkalábok a művelt magyar nyelvből	55
Baranya vármegyeiek instantiája	428
Közmondások	42, 91, 129, 178, 225, 270, 323, 369, 414, 462
Népdalok	93, 131, 181, 227, 272, 327, 371, 416, 463
Népmesék	275, 330, 374, 417
Gyermekjátékok és versikék	43, 183, 229
Tájnnyelvi sajtásokok, szólásmódok	180, 326, 378, 380, 421—423, 465
Tájszók	134, 231, 278, 331, 379, 381, 424, 467
Helynevek	94, 132, 188, 230, 277, 383, 426
Mester műszók	281 333
Kérdések	54, 103, 149, 198
Válaszok	104, 149, 199, 247, 269
Egyveleg	294, 477
Felszólítás	53, 147
Gyűjtőinkhez	344, 480
Üzeneteink	152
Tudomásül	480

TÁRGYMUTATÓ ÉS SZÓTÁR.

- Abráz* 221.
abroc 417.
acszél 299.
ajállolok = *ajánlak* 407.
ajután: *azután* 374.
akar = optativus 459.
akárhá = *akárhová* 466.
akkoru: *ekkor* 231.
aklos 231.
âkomat: *alkonyat* 421.
alangyár 231. 378.
alkhatatlan 123.
alutt: *holt* 263.
aongya: *azt mondja, aszon-
gya* 375.
apród 124.
arzsak 231.
at, et névképző 10, 11. 366.
arvaló *vagyok* 231, 378.
ágár 231.
ágyvető 134.
âldomás 263.
*ârnýékabb, dombjabb; legtöve,
legsarka* sat. 378.
âs, és névképző 10, 11, 366.
âsztorka 136.
babogtat 134.
bacsag: *baktat* 231.
bajcod: *bajszod* 274.
bakaló 231.
banya: *anyalud* 231.
bêlda = *pêlda* 220.
bëboronâlni 35.
bëlô 36.
bëlôl, balol 412.
ben e h. bël 89—91, 129, 458.
benëttën, bennëtték sat. 412.
benyalatos 136.
bëcsületes 35.
bëjtfô szëréda 316.
bëlme, bëlmecke 135.
bibog 231.
bion 418.
bír vmivel 248.
biralkozik 135.
bisles 135.
bizottmány rossz. 363.
bízalal 264.
bokorodjon 184.
bolcsó 264.
bolgó 35.
bodáz 231.
böndül, böngét 231.
börönd (-e, -ô) 46, 48.
budgyanik 173.
bugla 231.
burdó 135.
burossa 381.
czél 460.
cicészjáték 186, 187.
cím, a — kérdése 13.
cucoráz 135.
(ki)-cühödni 173.
csabda 136.
csajtos 327.
csalétek 151.
csapház, csaplár 231.
csápa 231.
cserfesség 232.
csécskés 135.
csicsikoma 149.
csikkaszt: *sikkaszt* 232.
csikor 232.
csinál a szlâvból 298, 300.
csirikol: *csiripol* 129 (56. köz-
mond.).
csösze: *pösze, selyp* 424.
csukor: *csokor* 135.
csuszamit 173.
csühödni 126.
csürke 181.
czëndesz 35.
czódornév 467.
â képzôs melléknevek 5, 6, 7.
da, de, kèpzô helytelen 48.
dag, dog, dëg melléknévképző
260.
dalma 135.
disztu: *dizsnó* 380, 421.
dobánya: *ütögetni* 418.
dokány 232.
döfönyöl 381.
döréni 232.
dözs 232.
dugasztal 35.
duhaj, duhaly 136, 424.

2 különböztetve *étől* 30—32.
énapot = *éjtnapot* = *éjjel-*
nappal 317.
ége: *ég* 264.
egész: egészséges 264.
egyetmás, egyetmásol 456.
ekkedig 35.
elárul alkalmazása 171.
elé = *elő* 153—159.
elesztebb 264.
elíg = *alig* 466.
elkövet, -el 198, 248, 296.
elnézni 195,
előbbeni 455.
elsődször 232.
eltekinteni 199, 248, 296.
elválasztani 146, 150, 200, 296.
elvéli magát: *elbízza magát*
 123.
ennyicske 326.
éppég, éppenös 455, 556.
erőstön 265.
esellő: *esernyő* 422.
essre hitre 91 (19. közm.)
estendön = *estefelé* 456.
eszefurt 128.
eszmeletes 232.
ét, it = *evés, ivás, étel, ital* 455.
ettán = *ezután* 466.
-eünk e h. -eink 36.
evelen: *eleven* 178 (91. közm.).
egyház 69—74, 121.
ébredt 232.
égesztel 232.
égedelöm 121—122.
éktelen 121—122.
éresztel 232.
érkezik 173.
étvilág *éjtnapot?* *éjjel nappal*
 423.
év: *éj* 317.
farakonca 278.
fataró 135.
fejéruha 379.
fejteni 35.
féllyebbéz 128.
fécket: *fészket* 421.
feküjü = *fekvésü* 466.
félelmes 35.
fészakra áll: *részut áll* 422.
févally = *fejal* 456.
fiastyuk (játék) 247.
fiasztal 265.

ficérkédni 410.
fiókom = *fiam* 455.
finak 380.
fityízd 425.
 fogalomkülönzés szerepe a nyelv
 fejlődésében 364.
folyamat 381.
folyamik 265.
folytán 163, 404.
forramt 381.
fosztó képző, 310.
fölkapni 227. (népd.).
fösztönde rossz 390, 479.
főzik a kapcáját 92.
furtonfurt, furtomosan 135,
 245.
fuskatu 188.
futamlás 126.
fűlmenör 136, 245.
fűsötök 278.
füst: *egy — alatt, -pénu* 41.
gac: *gaz* 135.
gazdász rossz 364.
gervedt 278.
ginyolni: *gunyolni* 278.
gombol 173.
góbé 278.
góné 278.
gölöngy 278.
gyaporít 278.
gyarlódik 123.
gyaszlát 35.
gyógyul 249.
gyolok = *gyilok* 221.
gyöllödség sat. 265.
gyür 278.
habál = *hapsol* 466.
hadapás, hagyapás 222—223.
hajíkot hány 135.
hajok 135.
halkot vet 135.
halom, hanom: *haném* 375, 418.
hamis és a rokonértelmű sza-
 vak 342.
hamisítani 35.
(fő)hammatt 376.
hana 222.
hasi (bárány sat.) 199.
hatályos fölösleges szó 433.
ható = *hat* (sex) 456.
hál 262.
hálál 424.
ház nem *haus-*ból 71, 72.

- hedereg* 279.
helyesírásunknak .következetlenségei
 105—109.
 — alapja a helyes ejtés 57.
 — -ban az etymologikus elv keresztülvitele lehetetlen
 109.
 — alapja a magyarban lehet-e
 egyedül a kiejtés? 202—
 206.
 — az idegen nevek helyes
 írása 214.
hempég 382.
hesnyetől 135.
hevetegés 279.
Hégykő 70.
hégyműi 103, 197, 240.
hélyá (játék) 247.
híggad 132 (népd.).
hímt 266.
hírhöz 266.
hítekezni 279.
hiu, hij = *pallás* 455.
hodvas, hodívas 279.
hogyme 150, 200, 296.
-hol, -höl = *-hoz, -höz* 455.
honn 455.
honvédmenház rossz 438.
horgadoz 173.
horol 279.
hoz — *víz* 82—86.
högöli 279.
hőke 416.
hős 266.
hun, sehun = *hol sehol* 455,
sohun 466.
husét (*husvét*), *hüstiti* (*husvétí*),
iás, viás szüés, légyöök, (lé-
jövök) 421, 422.
huval 279.
i melléknévképző szerepe 64—
 69, 349; 285; 411.
 idegen neveket hogyan írjunk?
 214, 460.
idegen szavak jelentősége 301.
 — a magyarban 297.
 — a Ferencz-legendában 216.
 — egybeállításának célja 303.
idős = *egykorú* 467.
időz = *idéz* 179.
 ige határozó helyett 460.
igen feleletekben sokszor hely-
 telen 80—82, 455.
iglic 279.
ihas, ihaz 279.
ihel 266.
ildeges 273 (népd.).
ingi, bőri (*inge, bőre*) 464, 465.
imla 279.
ink e h. *aink* 36.
inkább 249—254.
(szét)inlik 199.
innep, idnep 71.
intébben 279.
irunt 279.
irányszál 136.
is 361.
 — szórendi szerepe 167, 206,
 254, 303.
iska (és *iskála*): *scala* 424.
 ismételt, fokozott cselekvés 459.
ít igeképző 9.
ízej: *idei* 423.
ját = *pajtás* 465.
javas 249.
jár — *mégy* 116—121.
jelvény rossz 363.
jobb (kéz) 249.
jog 249, 254.
jogb 2494.
jom 266.
jonkább 249.
jó 249.
jós 249.
jöddögel 126.
jön — *mégy* 82—86.
 jövő idő alakulása a magyar-
 ban 352.
kalandász 382.
kanca a szlávból 299.
kapni, szemre 123, 124.
karakán 150.
karsueszü 279.
katalinka 183.
kavarc: *vakarc* 274.
kánva 279.
kárall 174.
káspáldók 136.
kendőzik 123.
(mög)kenyeködik 324 (236. köz-
 mond.)
ketöd: *kedd* 423.
kettő = *ketté* 36.
keittü = *keltő* 466.
kezdidek 466.
kezdők, kezdődik 223.

- kéncs* : *kincs* 375.
képez, képszel, képes 159, 403.
képviselet rossz 439.
képzők, élők és használatosak
 (foganathban levő szóképzés),
 — elavultak, nem működők
 (a magyar nép tudatában be-
 fejezett szóképzés) 6—12.
kézesíteni rossz szó 364.
ki, mely, mi főmondat elején
 latinus 432.
kidesség 223.
kifejezett képpen 35.
külül v. küllül ? 198. *küllű* 403.
kinövés 163, 404.
kinyomat 292.
kiverett 247.
kíz, kízlel 267.
koczká szlávból 299.
kohant 280.
konkorgat 181.
konok 104, 149, 151, 199.
korha 104, 149, 151, 199.
köllogat : ütöget 422.
kopacz 455.
koskata 183.
kömörödik 280.
körd : *kérd* 418.
körmüs 378.
körülítéc : *kerülíték* 34, 35.
kötejt 464.
következmény 460.
kövéltség 34.
kövés : *kevés* 35.
kövül : *kivül* 35
közeldiben ? 461.
közit tartja omivel 123.
kötös : *köntös* 219.
kütség 456.
lakik, teli — e. h. *jóllakik* 123.
lambó 280.
lammal ég 424.
lapányos 280.
lapos fn. 92 (41. közmon.).
latinosságok 138, 139, 432.
lánna 280.
lássok = *lássuk* 467.
látóka = *szem* 456.
lebelgés 327.
leg-féle superlativus 351, 367.
legeltetni (*szémet vmin*) 390,
 439.
telemény 35.
lepénylész 131 (81. közm.).
leveles : csintevő, gonosztevő
 425.
lénneik : *lénne* 423.
léuzat ? 224.
lévan 197.
létlen 55, 151.
liván, lián, léjány 372, 375.
magam birtokos és tulajdonító
 raggal 408.
magaszt 267.
maglódik 382.
mahumed ember 136.
majj 425.
máccor 200.
mándrúckő 92 (48. közm.).
Mátyás ugrása 28.
me = *ne* 465.
megengedés 460.
memél, mentül 285.
merevén = *egészen* 456.
mevetség 35.
mez iránt, mezen, mezőn, mez-
zén 198, 245, 280, 424.
mééget, mööget : *méndégél* 374,
 375, 417.
mégrögzött 36.
méguel 36.
mégy — *jön* 82.
mégy — *jár* 116.
ménsz 417, 418.
méntést 127.
ménün : *megyen, mén* 380, 465.
méage 225.
mélyfeld : *mér föld* 319.
mértékel 36.
míg, míg nem, a meddig nem
 149, 152, 199, 247.
mihatta = *miatta* 463.
mihent = *mihelyt* 455.
miknyi = *parányi* 456, 457.
mikorban ; *mikort* : *mikor* 382 ;
 368.
müstunra 136.
müszertint 337.
mitán 138, 432.
mocsolya 134.
mozamos rossz 343.
muka : *munka* 375, 423.
műszótákról 363.
naon : *nagyon* 374, 417, 418.
napnyugati kereskedő 272.
naponked 89, 317.

- nek* rag használata 109—114,
 350—356.
nesszmélyesség 224.
néhogy 150, 200.
nélki = *neki* 455.
 németességek 140—143, 244, 245,
 246, 285, 432.
 név ige helyett 460.
nézzél 174.
nődül 126.
ny képzős melléknevek 5, 6, 7.
nyakus 378.
nyalász, *nyomász* 382,
nyíltosan = *nyíltan* 467.
nyoszolya szlávból 300.
nyulja = *gerince* 456.
nyumot, *nyomod*, *nyomvad* 268.
nyuwasszon 180.
oan, *icn*: *olyan*, *ilyen* 421.
 okadás 460.
 okadó kötfőszók 138, 432.
okvet nélkül 424.
olyma 224.
ormol 245.
 orosházi szokás 93.
oszt 147.
orja = *orra* 456.
öböl: *kebel* 422.
ög 224.
öjéé = *övéé* 467.
 összetett főnevek 74—80; 13—19,
 459.
ötö = *öt* 456.
öt, *ötl* 269.
ör nem új szó 86.
 őrségi nyelv 421.
pankos 331.
parancsol szlávból 300.
 parancsoló 2. személye a Fe-
 rencz-legendában 413.
part: *patvar* 331.
peig: *pedig* 422.
péllda: ném. *pilde*, *bild*-ből 220.
péndz, *pez*, *penca*: *péncz* 217,
 375, 467.
pílis 136.
pípiszörös 136.
 pipitér (játék) 149.
pírítuskenyér 323.
pítýér: *pacsirta* 421.
potarász 136.
pörnyedez: *permetéz* 331.
purutlya 126, 332.
püszög 332.
ragad (áth.) 36.
 ragelhagyás 351, 353, 458.
ravaszyuk 230.
rég 320.
résteletlen 136.
rést csinálni 182.
részelkedik 174.
rítettanyi: *irtani* 422.
rívad a szél 332.
rívöl 224.
rossadni 36.
rozsa szlávból 300.
rövíteni, *rövebb* 136.
rugulyu 332.
rútolni 36.
sajdít 424.
sanyar 332.
ság, *ség* egyeztetve más ugor
 nyelvek szavaival 348.
ság, *ség*-féle képzők 345—349.
sellő 136.
semmed: *senyved* 332, 421.
sergylék 130 (72. közm.).
sikul 326.
sívatag 150, 200.
sokacska 326.
sorobban 332.
sovállódik 151.
 superlatív 459.
ss = *s* melléknévképző 36; 149,
 152, 199, 247, 296.
sűgő 136.
surbankó 136.
suttony 134.
sz képzős főnevek 5, 6.
szabadjon, *szabadottam*, *kel-*
lettem 146, 391.
szak (*szakos*): *lucok*, *sár* 422.
szaladóci 126.
szalufa 332.
száda = *szája* 455.
szárnyara = *szárnyra* 466.
szárnyék 332.
szerk 224.
 szerkesztett szavak I. összetett
 szavak.
szébbé 374.
széges beszéd 128.
szémbesíteni rossz szó 364.
szémérli magát 332.
(meg)szémténi 332.
szérencse szlávból 300.

- székely nyelvsajátságok 180, 326,
392, 405.
szélborka 136, 245.
szélleg 126.
színház: színház 240.
színelég 269, 323.
szípegés 383.
szócsonkítás 99, 310—316.
szóképzés, a magyar — szabá-
lyai határozatlanok nyelvtá-
nainkban 4, 5.
szószerkesztés 1. összetett szavak.
szószatol 269.
szökevény 36.
szökő év, nap 26.
szömígy: szemügy 415 (240.
közm.).
szüleség 422.
t képez mivelletető igéket 8, 9.
t határozóképző a Ferencz-le-
gendában 368.
tám = tün 465.
távol attól hogy magyar egy-
értékése 460.
talaj 332.
talan, telen 285, 310—316.
tanallás 378.
tat, tet mivelletető igeképző 9, 10.
tatar 136.
tápla 332.
teliseded 456.
tekintel 175.
tencs 332.
terénte: terémtve 423.
tetik 36.
tetszéstékedni 124.
té-tü 172.
tévmentesség rossz 433
típaszos: tapadós 424.
tom: tudom 418, 423.
toppni 332.
torhonya 332.
tóa (tova) van: ott van 423.
tócs 136.
töröljt 225.
történet 164, 405.
tülön 330.
turószik 247.
tűzött 247.
tűrkösztesd magad, türtöztesse
327.
tüstést 455.
tűzelőte 332.
uhony 333.
udva = oda 455.
unalkodni 126.
ujolan 36.
ügyér rossz 433.
ükő 333.
ülteni (*üldenii, *üldenii) 71.
ünnep, üdncp 71.
üstint, üstökellést: tüstent 375,
424.
ütér rossz 340.
valószínűtlen rossz 339.
vaok: vagyok 423.
vari: varju 422.
(fö)vaszalódik 333.
vájla 333.
városonki sat. 411.
veselkedni, neki —, 410.
vetni, vkire cült — 410.
vezetéknevek és hasonlóak a szó-
rendben 261.
videsen: vízesen 422.
(ki)vígasztalja magát 123.
vígájos: ritka, selejtős 427.
vilos 333.
vissel: visel 38.
visszuton 333.
viz-hoz 82—86.
volta és megfelelői az ugor
nyelvekben (367,) 347.
vontat 36.
vosár 424.
vótun: volt 380.
vörsök 333.
zöldít 333
zúrazavar, zúrnizavarni 36, 127.
(fel)zurran 135.
zsigorás 130.